ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ
صرف میر
فارسی قندھاری
المکتبۃ الحقانیۃ
محلہ جنگی پشاور، پاکستان
فون ۲۲۰۴۹۳

المقولة المستطيرة

الصرف امّ العلوم والنحو ابوها

الحمد لله علی احسانه که کتاب مستطاب و نسخهٔ نایاب در بیان صرف عربی معمول بها مسمّی به

قندهاری

۲ر۹ر۱۳۵۳ ھ ش

صرف میر

فارسی

یطلب من

المکتبة الحقانیة

محله جنگی پشاور، پاکستان

فون ۲۲۰۴۹۳

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہٗ ونصلی علی رسولہ وآلہ

اما بعد

بدانکہ فعل صحیح ثلاثی مجرد شش باب مشہور آمدہ است باب اوّل از فعل صحیح ثلاثی مجرد بر وزن فَعَلَ یَفْعِلُ فَعْلاً آمدہ است ہمچون ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْباً فَهُوَ ضَارِبٌ وَضُرِبَ یُضْرَبُ ضَرْباً فَذَاكَ مَضْرُوبٌ لَمْ یَضْرِبْ لَمْ یُضْرَبْ لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ لَنْ یَضْرِبَ لَنْ یُضْرَبَ والامر منہ اِضْرِبْ لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ وَالنَّهْیُ عنہ لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ والظرف منہ مَضْرِبٌ والآلۃ منہ مِضْرَبٌ وَمِضْرَبَۃٌ وَمِضْرَابٌ وَالجمع منھما مَضَارِبُ وَمَضَارِیْبُ وافعل التفضیل منہ اَضْرَبُ والمؤنث منہ ضُرْبیٰ والجمع منھما اَضَارِبُ وَضُرَبٌ ضَرَبَ دراصل ضَرْباً بود ضَرْباً اسم مصدر بود چون خواستند کہ اسم مصدر را فعل ماضی معلوم سازند حرف ثالث حرف اوّل مفتوح از بر فتحہ خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند حرف را مبنی بر فتحہ ساختند۔ تنوین مصدری

مصدری را حذف کردند لانّ التّنوین امارة الاسم والفعل لا تقبل امارة الاسم الّا تنوین ترنّم تا از ضَرْبًا گشت ضَرَبَ شد ضَرَبَ ضَرَبَا ضَرَبُوْا ضَرَبَتْ ضَرَبَتَا ضَرَبْنَ ضَرَبْتَ ضَرَبْتُمَا ضَرَبْتُمْ ضَرَبْتِ ضَرَبْتُمَا ضَرَبْتُنَّ ضَرَبْتُ ضَرَبْنَا یَضْرِبُ دراصل ضَرَبَ بود ضَرَبَ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند که فعل ماضی معلوم را فعل مضارع معلوم سازند یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحه باسکون فا کلمه در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت کسره دادند در آخرش اعراب رفعی در آوردند تا از ضَرَبَ گشت یَضْرِبُ شد یَضْرِبُ یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُ تَضْرِبَانِ یَضْرِبْنَ تَضْرِبُ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبْنَ اَضْرِبُ نَضْرِبُ ضَارِبٌ دراصل یَضْرِبُ بود یَضْرِبُ فعل مضارع معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع معلوم را اسم فاعل سازند حرف مضارعت را حذف کردند ثانی ساکن را حرکت فتحه دادند سوم جا الف از برای وزن فاعل در آوردند در آخرش تنوین تمکن از برای علامت اسمیت در آوردند تا از یَضْرِبُ گشت ضَارِبٌ شد ضَارِبَانِ ضَارِبَیْنِ هردو تثنیۂ ضَارِبٌ است ضَارِبٌ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را تثنیه سازند در آخرش الف از برائے علامت تثنیه در حالت رفع و یا در حالتی نصب و جر با فتحه ما قبلش و نون مکسور[ه] عوض از حرکت رفعے مفرد در آخرش در آوردند تا از ضَارِبٌ گشت ضَارِبَانِ شد در حالت رفع و یا ضَارِبَیْنِ شد در حالتی نصب و جر
(تا که فرق از جمع آید)

سه در نون تثنیه و جمع اختلاف است بعضی صرفیان عوض حرکت رفعی میدانند بدلیل جمع شدن نون

ضَارِبُوْنَ ضَارِبِیْنَ ہر دو جمع مذکر سالم ضَارِبٌ است ضَارِبٌ اسم واحد مذکر بود
چون خواستند کہ اسم واحد مذکر را جمع مذکر سالم سازند در آخرش واو از برائے علامت
جمع مذکر سالم در حالت رفع ویا در حالتی نصب وجر یا کسرۂ ماقبل ونون مفتوحہ عوض
از حرکت رفعی مفرد در آخرش در آوردند تا از ضَارِبٌ گشت ضَارِبُوْنَ شد در حالت
رفع ویا ضَارِبِیْنَ شد در حالتی نصب جر ضَارِبَةٌ در اصل ضَارِبٌ بود ضَارِبٌ
اسم واحد مذکر بود چون خواستند کہ اسم واحد مذکر را اسم واحدۂ مؤنث سازند در
آخرش تائی متحرکہ منونہ از برائے علامت تانیث در آوردند حرف کہ ماقبل از تائی
تانیث بود آن را مبنی بر فتحہ ساختند تا از ضَارِبٌ گشت ضَارِبَةٌ شد ضَارِبَتَانِ
ضَارِبَتَیْنِ ہر دو تثنیہ ضَارِبَةٌ ست ضَارِبَةٌ اسم واحدۂ مؤنث بود چون خواستند
کہ اسم واحدہ مؤنث را تثنیہ سازند در آخرش الف از برائے علامت تثنیہ
در حالت رفع الخ ضَارِبَتَانِ شد در حالت رفع ویا ضَارِبَتَیْنِ شد در حالتی
نصب وجر ضَارِبَاتٌ جمع مؤنث سالم ضَارِبَةٌ است ضَارِبَةٌ اسم واحدۂ
مؤنث بود چون خواستند کہ اسم واحدۂ مؤنث را جمع مؤنث سالم سازند در آخرش الف
وتائی متحرکہ منونہ از برائے علامت جمع مؤنث سالم در آوردند حرف کہ ماقبل از الف
بود آن را حرکت فتحہ دادند تا از ضَارِبَةٌ گشت ضَارِبَتَاتٌ شد بعدہ اجتماع
علامتی تانیث از یک جنس بہم آمدند تائی اولی را حذف کردند نہ ثانی لانہ علامۃ والعلامۃ
لا تحذف ولا تتبدل ولا تتغیر تا از ضَارِبَتَاتٌ گشت ضَارِبَاتٌ شد ضَرَبَۃٌ جمع تکسیر

ضَارِبٌ ست ضَارِبٌ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را جمع تکسیر سازند حرف اوّل وثالث ورابع را حرکت فتحه دادند الف وحدان را حذف کردند به عوض او در آخرش تا متحرکه منونه از برائی علامت جمع تکسیر در آوردند تا ضَارِبٌ گشت ضَرَبَةٌ شد ضُرَّابٌ نیز جمع تکسیر ضَارِبٌ است ضَارِبٌ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را جمع تکسیر سازند حرف اوّل را حرکت ضمه دادند ثالث را مُشدّد ساختند حرکت فتحه دادند الف وحدان را حذف کردند به عوض او چهارم جا الف از برائے علامۂ جمع تکسیر در آوردند ودر آخرش تنوین تمکن از برائے علامۂ اسمیت در آوردند تا از ضَارِبٌ گشت ضُرَّابٌ شد ضُرَّبٌ نیز جمع تکسیر ضَارِبٌ است ضَارِبٌ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را جمع تکسیر سازند حرف اوّل را حرکت ضمه دادند ثالث را مشدّد ساختند حرکت فتحه دادند الف وحدان را حذف کردند در آخرش تنوین تمکین از برائے علامۂ اسمیت در آوردند تا از ضَارِبٌ گشت ضُرَّبٌ شد ضَوَارِبُ جمع تکسیر ضَارِبَةٌ ست ضَارِبَةٌ اسم واحده مؤنث بود چون خواستند که اسم واحده مؤنث را جمع تکسیر سازند حرف اوّل را بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی که قابل حرکت نبود آن را بواؤ مفتوحه بدل کردند سوم جا الف از برائی علامت جمع تکسیر در آوردند حرف که ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را بر کسرہ خود بگذاشتند تاء وتنوین را حذف کردند از جهت ضد وضع حرف تا از ضَارِبَةٌ گشت ضَوَارِبُ شد ضُوَيْرِبٌ ضُوَيْرِبَةٌ

تنوین بر غیر منصرف داخل نمیشود

هر دو مصغران ضارب و ضاربة است ضارب و ضاربة هر دو اسمی مکبران بودند
چون خواستند که اسمی مکبران را اسمی مصغران سازند حرف اول را حرکت ضمه دادند ثانی که قابل
حرکت نبود آن را بواو مفتوحه بدل کردند سیوم جا یا از برائے علامت تصغیر در
آوردند حرفی که ما بعد از یای تصغیر بود آن را بر سر خود باقی گذاشتند تا از ضارب و
ضاربة گشتند ضُوَیْرِبٌ و ضُوَیْرِبَةٌ شدند مجموعه هذا ضارب ضاربان ضاربین
ضاربون ضاربین ضاربة ضاربتان ضاربتین ضاربات ضَرَبَةٌ ضُرَّابٌ
ضُرَّبٌ ضَوَارِبُ ضُوَیْرِبٌ و ضُوَیْرِبَةٌ ضُرِبَ در اصل ضَرَبَ بود ضَرَبَ فعل ماضی معلوم
بود چون خواستند که فعل ماضی معلوم را فعل ماضی مجهول سازند حرف اول را حرکت ضمه
دادند ما قبل آخر را حرکت کسره دادند تا از ضَرَبَ گشت ضُرِبَ شد ضُرِبَ ضُرِبَا
ضُرِبُوا ضُرِبَتْ ضُرِبَتَا ضُرِبْنَ ضُرِبْتَ ضُرِبْتُمَا ضُرِبْتُمْ ضُرِبْتِ ضُرِبْتُمَا
ضُرِبْتُنَّ ضُرِبْتُ ضُرِبْنَا يُضْرَبُ در اصل يَضْرِبُ بود يَضْرِبُ فعل
مضارع معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع معلوم را فعل مضارع مجهول سازند
حرف اول را حرکت ضمه دادند ما قبل آخر را حرکت فتحه دادند تا از يَضْرِبُ گشت
يُضْرَبُ شد يُضْرَبُ يُضْرَبَانِ يُضْرَبُونَ تُضْرَبُ تُضْرَبَانِ يُضْرَبْنَ
تُضْرَبُ تُضْرَبَانِ تُضْرَبُونَ تُضْرَبِينَ تُضْرَبَانِ تُضْرَبْنَ أُضْرَبُ
نُضْرَبُ مَضْرُوبٌ در اصل يُضْرَبُ بود يُضْرَبُ فعل مضارع مجهول
بود چون خواستند که فعل مضارع مجهول را اسم مفعول سازند حرف مضارعت

را حذف کردند عوض او میم مفتوح با سکون فا کلمہ در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت ضمہ دادند و تشبیع خواندند تا کہ از و واو پیدا شود در آخرش تنوین تمکن از برائے علامت اسمیہ در آوردند تا از یَضْرِبُ گشت مَضْرُوْبٌ شد۔ مَضْرُوْبٌ مَضْرُوْبَانِ مَضْرُوْبِیْنَ مَضْرُوْبُوْنَ مَضْرُوْبِیْنَ مَضْرُوْبَۃٌ مَضْرُوْبَتَانِ مَضْرُوْبَتَیْنِ مَضْرُوْبَاتٌ مَضَارِیْبُ مُضَیْرِیْبٌ وَمُضَیْرِیْبَۃٌ مِنْ مَضْرُوْبَانِ الیٰ مَضْرُوْبَاتٍ دیگر صیغہا اسم فاعل میباشد مَضَارِیْبُ جمع تکسیر مَضْرُوْبٌ وَمَضْرُوْبَۃٌ است مَضْرُوْبٌ وَمَضْرُوْبَۃٌ ہردو اسمی وحدان بود چون خواستند کہ اسمی وحدان را جمع تکسیر سازند حرف اول را بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سیوم جا الف از برائے علامت جمع تکسیر در آوردند حرفی کہ ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تا و تنوین را حذف کردند از جہت ضدیت و منع صرف تا از مَضْرُوْبٌ وَمَضْرُوْبَۃٌ گشتند مَضَارِوْبُ شد بعدہ واو ساکن ما قبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از مَضَارِوْبُ گشت مَضَارِیْبُ شد۔

مُضَیْرِیْبٌ وَمُضَیْرِیْبَۃٌ ہردو مصغران مَضْرُوْبٌ وَمَضْرُوْبَۃٌ است مَضْرُوْبٌ وَمَضْرُوْبَۃٌ ہردو اسمی مکبران بودند چون خواستند کہ اسمی مکبران را اسمی مصغران سازند حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سیوم جا یا از برائے علامت تصغیر در آوردند حرفی کہ ما بعد از یائی تصغیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تا از مَضْرُوْبٌ وَمَضْرُوْبَۃٌ گشتند مُضَیْرِوْبٌ وَمُضَیْرِوْبَۃٌ شدند بعدہ واو

ساکن ما قبلش کسره آن واو را بیا بدل کردند تا از مُضَیْرِوْبٌ و مُضَیْرِوْبَۃٌ
گشتند مُضَیْرِیْبٌ و مُضَیْرِیْبَۃٌ شدند بیت

اِنْ و لَمْ لَمَّا و لامِ امر لای نہی نیز … پنج حرف جازم فعل مضارع بیدغا

اِنْ یَضْرِبْ اِنْ تَضْرِبْ اِنْ اَضْرِبْ اِنْ نَضْرِبْ در اصل یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ
نَضْرِبُ بودند چون اِنْ شرطیه تشکیکیه جازمه معلومه در اول ایشان درآوردند
در آخر ایشان جزم کردند و علامة الجزم در آخر مفردات صحیح اللام بغیر از
واحده مؤنث مخاطبه سقوط حرکت رفعی مقرر شدند تا از یَضْرِبُ تَضْرِبُ
اَضْرِبُ نَضْرِبُ گشتند اِنْ یَضْرِبْ اِنْ تَضْرِبْ اِنْ اَضْرِبْ اِنْ
نَضْرِبْ شدند اِنْ یَضْرِبَا اِنْ یَضْرِبُوْا اِنْ تَضْرِبَا اِنْ تَضْرِبُوْا اِنْ تَضْرِبِیْ
اِنْ تَضْرِبَا در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ
تَضْرِبَانِ بودند چون اِنْ شرطیه تشکیکیه جازمه معلومه در اول ایشان درآمدند
در آخر ایشان جزم کردند و علامة الجزم در آخر تثنیه ها و در هر دو جمع مذکر سالم
و در واحده مؤنث مخاطبه سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مقرر شدند تا از
یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ گشتند اِنْ
یَضْرِبَا اِنْ یَضْرِبُوْا اِنْ تَضْرِبَا اِنْ تَضْرِبُوْا اِنْ تَضْرِبِیْ اِنْ تَضْرِبَا شدند
اِنْ یَضْرِبْنَ اِنْ تَضْرِبْنَ در اصل یَضْرِبْنَ تَضْرِبْنَ بودند چون اِنْ شرطیه
تشکیکیه جازمه معلومه در اول ایشان درآوردند در آخر ایشان چیزی نکردند

زیراکہ این نون عوض از حرکت فی مفرد نیست بلکہ ضمیر فاعل است و الضمیر لا یحذف ولا یتغیر ولا یتبدل پس تا از یَضْرِبْنَ تَضْرِبْنَ گشتند اِنْ یَضْرِبْنَ اِنْ تَضْرِبْنَ شدند مجموعہ ہذا اِنْ یَضْرِبْ اِنْ یَضْرِبَا اِنْ یَضْرِبُوْا اِنْ تَضْرِبْ اِنْ تَضْرِبَا اِنْ یَضْرِبْنَ اِنْ تَضْرِبْ اِنْ تَضْرِبَا اِنْ تَضْرِبُوْا اِنْ تَضْرِبِیْ اِنْ تَضْرِبَا اِنْ تَضْرِبْنَ اِنْ اَضْرِبْ اِنْ نَضْرِبْ و مجہول قیاس بر معلوم است چون اِنْ یُضْرَبْ اِنْ یُضْرَبَا اِنْ یُضْرَبُوْا اِنْ تُضْرَبْ اِنْ تُضْرَبَا اِنْ یُضْرَبْنَ اِنْ تُضْرَبْ اِنْ تُضْرَبَا اِنْ تُضْرَبُوْا اِنْ تُضْرَبِیْ اِنْ تُضْرَبَا اِنْ تُضْرَبْنَ اِنْ اُضْرَبْ اِنْ نُضْرَبْ لَمْ یَضْرِبْ لَمْ تَضْرِبْ لَمْ اَضْرِبْ لَمْ نَضْرِبْ دراصل یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون لَمْ جازمہ جحدیہ معلومہ دراول الخ مجموعہ ہذا لَمْ یَضْرِبْ لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبْ لَمْ تَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبْنَ لَمْ تَضْرِبْ لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبْنَ لَمْ اَضْرِبْ لَمْ نَضْرِبْ مجہول علی ہذا القیاس لَمْ یُضْرَبْ لَمْ یُضْرَبَا لَمْ یُضْرَبُوْا لَمْ تُضْرَبْ لَمْ تُضْرَبَا لَمْ یُضْرَبْنَ الخ لَمَّا یَضْرِبْ لَمَّا تَضْرِبْ لَمَّا اَضْرِبْ لَمَّا نَضْرِبْ دراصل یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون لَمَّای استغراقیہ جازمہ معلومہ الخ مجموعہ ہذا لَمَّا یَضْرِبْ لَمَّا یَضْرِبَا لَمَّا یَضْرِبُوْا لَمَّا تَضْرِبْ لَمَّا تَضْرِبَا لَمَّا یَضْرِبْنَ الخ مجہول را قیاس کن چون لَمَّای استغراقیہ جازمہ مجہولہ الخ مجموعہ ہذا لَمَّا یُضْرَبْ لَمَّا یُضْرَبَا لَمَّا

يَضْرِبُوْا لَمَّا تَضْرِبْ لَمَّا تَضْرِبَا لَمَّا يَضْرِبْنَ الخ لِيَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِأَضْرِبْ
لِنَضْرِبْ در اصل يَضْرِبُ تَضْرِبُ أَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون لام امر غائبه جازمه
معلومه در اول ایشان در آوردند لِيَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِأَضْرِبْ لِنَضْرِبْ شد الخ لِيَضْرِبَا
لِيَضْرِبُوْا لِتَضْرِبِيْ را در اصل يَضْرِبَانِ يَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ بودند چون لام امر غائبه جازمه
معلومه در اول ایشان در آوردند آخیر ایشان جزم کردند علامة الجزم در آخر تثنیه ها و در جمع
مذکر سالم سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مفرد شدند تا از يَضْرِبَانِ يَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ
گشتند لِيَضْرِبَا لِيَضْرِبُوْا لِتَضْرِبَا شدند لِيَضْرِبْنَ در اصل يَضْرِبْنَ بود چون لام امر غائبه جازمه
معلومه در اولش در آوردند آخرش چیزی نکردند زیرا که این نون عوض از حرکت رفعی مفرد نیست
بلکه ضمیر فاعل است و ضمیر لا یحذف آه تا از يَضْرِبْنَ گشت لِيَضْرِبْنَ شد مجموعه هذا میباشد
لِيَضْرِبْ لِيَضْرِبَا لِيَضْرِبُوْا لِتَضْرِبْ لِتَضْرِبَا لِيَضْرِبْنَ لِأَضْرِبْ لِنَضْرِبْ مجهول بر همه صیغه ها
داخل میشود مثل إن و لم مجموعه هذا لِيُضْرَبْ لِيُضْرَبَا لِيُضْرَبُوْا لِتُضْرَبْ لِتُضْرَبَا لِيُضْرَبْنَ
لِتُضْرَبْ لِتُضْرَبَا لِتُضْرَبُوْا لِتُضْرَبِيْ لِتُضْرَبَا لِتُضْرَبْنَ لِأُضْرَبْ لِنُضْرَبْ نهی چون
لَا يَضْرِبْ لَا تَضْرِبْ لَا أَضْرِبْ لَا نَضْرِبْ در اصل يَضْرِبُ تَضْرِبُ أَضْرِبُ نَضْرِبُ
بودند چون لای ناهیه جازمه معلومه در اول ایشان در آوردند الخ مجموعه هذا لَا يَضْرِبْ لَا يَضْرِبَا
لَا يَضْرِبُوْا لَا تَضْرِبْ لَا تَضْرِبَا لَا يَضْرِبْنَ لَا تَضْرِبْ لَا تَضْرِبَا لَا تَضْرِبُوْا لَا تَضْرِبِيْ
لَا تَضْرِبَا لَا تَضْرِبْنَ لَا أَضْرِبْ لَا نَضْرِبْ و مجهول علی هذا القیاس مجموعه هذا
لَا يُضْرَبْ لَا يُضْرَبَا لَا يُضْرَبُوْا لَا تُضْرَبْ لَا تُضْرَبَا لَا يُضْرَبْنَ ۱۲ه نفی

لَا یَضْرِبُ لَا یَضْرِبَانِ لَا یَضْرِبُوْنَ لَا تَضْرِبُ لَا تَضْرِبَانِ لَا یَضْرِبْنَ لَا تَضْرِبُ

لَا تَضْرِبَانِ لَا تَضْرِبُوْنَ لَا تَضْرِبِیْنَ لَا تَضْرِبَانِ لَا تَضْرِبْنَ لَا اَضْرِبُ

لَا نَضْرِبُ در اصل یَضْرِبُ یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُ تَضْرِبَانِ یَضْرِبْنَ

تَضْرِبُ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبْنَ اَضْرِبُ

نَضْرِبُ بودند چون لام نافیہ معلومہ را اول ایشان در آوردند آخر ایشان چیزی

نکردند زیرا کہ این لام عامل لفظی نیست بلکہ عامل معنوی ست معنای منفی

را مثبت میسازند چون لَا یَزَالُ و معنای مثبت را منفی میسازند نحو

لَا یَضْرِبُ تا از یَضْرِبُ یَضْرِبَانِ الی آخرہ گشتند لَا یَضْرِبُ لَا یَضْرِبَانِ الخ

شدند مجہولہ قیاس کن بیت

اَنْ وَلَنْ پس کَیْ اِذَنْ این چار حرف معتبر نصب مستقبل کنند این جملہ دائم اے پسر

اَنْ یَضْرِبَ اَنْ تَضْرِبَ اَنْ اَضْرِبَ اَنْ نَضْرِبَ در اصل یَضْرِبُ تَضْرِبُ

اَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون اَنْ ناصبہ مصدریہ معلومہ در اول ایشان در آوردند

آخر ایشان را نصب کردند و علامۃ النصب در آخر مفردات صحیح اللام بغیر از واحدہ

مؤنث مخاطبہ ظہور فتحات شدند تا از یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ

گشتند اَنْ یَضْرِبَ اَنْ تَضْرِبَ اَنْ اَضْرِبَ اَنْ نَضْرِبَ شدند اَنْ

یَضْرِبَا اَنْ یَضْرِبُوْا اَنْ تَضْرِبَا اَنْ تَضْرِبُوْا اَنْ تَضْرِبِیْ اَنْ تَضْرِبَا در اصل

یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ بودند چون

اَنْ ناصبہ مصدریہ معلومہ در اول ایشان درآوردند آخر ایشان را نصب کردند و علامۃ النصب در آخر تثنیہ ما و در ہر دو جمع مذکر سالم و در واحدہ مؤنث مخاطبہ سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مفرد شدند حملاً للنواصب علی الجوازم لِاَنّ الجزم فی الافعال کالجرّ فی الاسماء تا از یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ گشتند اَنْ یَضْرِبَا اَنْ یَضْرِبُوْا اَنْ تَضْرِبَا اَنْ تَضْرِبُوْا اَنْ تَضْرِبِیْ اَنْ تَضْرِبَا شدند اَنْ یَضْرِبْنَ اَنْ تَضْرِبْنَ در اصل یَضْرِبْنَ تَضْرِبْنَ بودند چون اَنْ ناصبہ مصدریہ معلومہ در اول ایشان درآوردند آخر ایشان را چیزی نکردند زیرا کہ این نون عوض از حرکت رفعی مفرد نیست بلکہ ضمیر یا علامت است الضمیر لا یُحذف تا از یَضْرِبْنَ تَضْرِبْنَ گشتند اَنْ یَضْرِبْنَ اَنْ تَضْرِبْنَ شدند مجموعہ ہذا اَنْ یَضْرِبَ اَنْ یَضْرِبَا اَنْ یَضْرِبُوْا اَنْ تَضْرِبَ اَنْ تَضْرِبَا اَنْ یَضْرِبْنَ اَنْ تَضْرِبَ اَنْ تَضْرِبَا اَنْ تَضْرِبُوْا اَنْ تَضْرِبِیْ اَنْ تَضْرِبَا اَنْ تَضْرِبْنَ اَنْ اَضْرِبَ اَنْ نَضْرِبَ. مجہول علی ہذا القیاس نحو اَنْ یُضْرَبَ اَنْ یُضْرَبَا اَنْ یُضْرَبُوْا الخ لَنْ یَضْرِبَ لَنْ تَضْرِبَ لَنْ اَضْرِبَ لَنْ نَضْرِبَ در اصل یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون لَنْ تاکیدیہ نافیہ ناصبہ معلومہ در اول ایشان درآوردند الخ مجہول نیز قس کَیْ یَضْرِبَ کَیْ تَضْرِبَ کَیْ اَضْرِبَ کَیْ نَضْرِبَ در اصل یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون کَیْ سببیہ ناصبہ معلومہ الخ معلوم و مجہول

پس اِذَنْ یَضْرِبَ اِذَنْ تَضْرِبَ اِذَنْ اَضْرِبَ اِذَنْ نَضْرِبَ دراصل

یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ بودند چون اِذَنْ و ثنتیه جوابیه ناصبه معلومه الخ

مجموعه ہذا اِذَنْ یَضْرِبَ اِذَنْ یَضْرِبَا اِذَنْ یَضْرِبُوْا اِذَنْ تَضْرِبَ اِذَنْ

تَضْرِبَا اِذَنْ یَضْرِبْنَ الخ اِضْرِبْ دراصل تَضْرِبُ بود تَضْرِبُ فعل

مضارع مخاطب معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع مخاطب معلوم را امر

حاضر سازند تا که علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی ساکن ماند چون

ابتدا بساکن متعذر بود پس نظر کردند بسوی عین کلمه که عین کلمه او مکسور

بود پس ہمزه وصلی مکسوره دراولش درآوردند آخرش را وقف کردند وعلامة الوقف

درآخر مفردات صحیح اللام بغیر از واحده مؤنث مخاطبه سقوط حرکت رفعی مفرد شد تا

از تَضْرِبُ گشت اِضْرِبْ شد اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ اِضْرِبَا دراصل

تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ بودند تا که علامت استقبال

بود آن را حذف کردند ثانی ساکن ماند الخ دراول ایشان درآوردند آخر ایشان

را وقف کردند علامة الوقف درآخر تثنیه ہا و در جمع مذکر سالم و در واحده مؤنث

مخاطبه سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مفرد شدند تا از تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ

تَضْرِبِیْنَ تَضْرِبَانِ گشتند اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ اِضْرِبَا شدند

اِضْرِبْنَ دراصل تَضْرِبْنَ بود تا که علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی ساکن

ماند الخ درآخرش چیزے نکردند زیرا که این نون عوض از حرکت رفعی مفرد نیست بلکه ضمیر

فاعل ست الضمیر لا یُحذف تا از تَضْرِبْنَ گشت اِضْرِبْنَ شد مجموعہ ہذا مبیناً شد
اِضْرِبْ اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ اِضْرِبَا اِضْرِبْنَ اِضْرِبَنَّ در اصل
اِضْرِبْ بود چون نون تاکید ثقیلہ باو متصل شد بعدہ التقاء ساکنین شد
درمیان باء و نون مدغمہ علیٰ غیر حدہ چون التقاء الساکنین علیٰ غیر حدہ در کلام
عرب جائز نبود باء را حرکت فتحہ دادند از جہت تخفیف و نون تاکید ثقیلہ را نیز
حرکت فتحہ دادند تا از اِضْرِبْ گشت اِضْرِبَنَّ شد اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا
بود چون نون تاکید ثقیلہ باو متصل شد بعدہ التقاء ساکنین شد میان الف و
نون مدغمہ علیٰ حدہ چون التقاء ساکنین علیٰ حدہ در کلام عرب جائز بود آنرا برحالت
خود باقی گذاشتند نون تاکید ثقیلہ را حرکت کسرہ عہ دادند تا از اِضْرِبَا گشت اِضْرِبَانِّ
شد اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْا بود چون نون تاکید ثقیلہ باو متصل شد بعدہ
التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمہ علیٰ حدہ چون التقاء ساکنین علیٰ
حدہ در کلام عرب جائز بود واو را حذف کردند از جہت ثقل و ضمہ ماقبل برحالت خود باقی
گذاشتند تا دلالت کند برحذفیت او و نون تاکید ثقیلہ را حرکت فتحہ عہ دادند تا از
اِضْرِبُوْا گشت اِضْرِبُنَّ شد اِضْرِبِنَّ در اصل اِضْرِبِیْ بود چون نون
تاکید ثقیلہ باو متصل شد بعد التقاء ساکنین شد میان یا و نون مدغمہ علیٰ حدہ چون
التقاء ساکنین علیٰ حدہ در کلام عرب جائز بود یا را حذف کردند از جہت
ثقل و کسرہ ماقبل برحالت خود باقی گذاشتند تا دلالت کند برحذفیت

عہ چراکہ واقع شد بجای نون تثنیہ و او مکسور بود ۱۲

عہ چراکہ واقع شد بجای نون جمع ۱۲

یا د نون تاکید ثقیله را حرکت فتحه دادند تا از اِضْرِبِیْ گشت اِضْرِبِنَّ شد اِضْرِبَانِّ پس اِضْرِبْنَانِّ در اصل اِضْرِبْنَ بود چون نون تاکید ثقیله باو متصل شد بوده اجتماع ثلاث نونات شد چون اجتماع ثلاث نونات در کلام عرب مستکره پنداشتند لاجرم الف فاصل درمیان ایشان در آوردند تا اجتماع ثلاث نونات نشود و نون تاکید ثقیله را حرکت کسره دادند تا از اِضْرِبْنَ گشت اِضْرِبْنَانِّ شد مجموعه ہذا اِضْرِبَنَّ اِضْرِبَانِّ اِضْرِبُنَّ اِضْرِبِنَّ اِضْرِبَانِّ اِضْرِبْنَانِّ

اِضْرِبَنْ در اصل اِضْرِبْ بود چون نون تاکید خفیفه باو متصل شد بوده التقاء ساکنین شد میان با و نون خفیفه علی غیر حده چون التقاء ساکنین علی غیر حده در کلام عرب جائز نبود با را حرکت فتحه دادند تا از اِضْرِبْ گشت اِضْرِبَنْ شد اِضْرِبُنْ در اصل اِضْرِبُوْا بود چون نون تاکید خفیفه باو متصل شد بوده التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون خفیفه علی غیر حده چون التقاء ساکنین علی غیر حده در کلام عرب جائز نبود واؤ را حذف کردند ضمه ماقبل را برحالت خود باقی گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واؤ تا از اِضْرِبُوْا گشت اِضْرِبُنْ شد اِضْرِبِنْ در اصل اِضْرِبِیْ بود چون نون تاکید خفیفه باو متصل شد بوده التقاء ساکنین شد میان یا و نون تاکید خفیفه علی غیر حده چون التقاء ساکنین علی غیر حده در کلام عرب جائز نبود یا را حذف کردند و کسره ماقبل را برحالت خود باقی گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا تا از اِضْرِبِیْ گشت اِضْرِبِنْ شد مجموعه ہذا اِضْرِبَنْ اِضْرِبُنْ اِضْرِبِنْ اسم ظرف مضـ

عــه الف که واقع شد بجای نون تثنیه و یا شبیه بنون تاکید ثقیله که در تثنیه بود ۱۲

را از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم
مفتوحه در اولش درآوردند ماقبل آخر را حرکت کسره دادند در آخرش
تنوین تمکن از برائے علامۂ اسمیت درآوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت
مَضْرِبٌ شد مَضْرِبَانِ مَضْرِبَيْنِ ہر دو تثنیہ مَضْرِبٌ ست مَضْرِبٌ اسم
واحد بود چون خواستند کہ اسم واحد را تثنیہ سازند در آخرش الف از برای
علامت تثنیہ در حالت رفع الخ مَضْرِبَانِ شد در حالت رفع و یا مَضْرِبَيْنِ شد
در حالت نصب و جر مَضَارِبُ جمع تکسیر مَضْرِبٌ ست مَضْرِبٌ اسم واحد بود
چون خواستند کہ اسم واحد را جمع تکسیر سازند حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند
ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سوم جا الف از برای علامت جمع تکسیر درآمدند حرف کہ
ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را بکسرۂ خود باقی گذاشتند تنوین را حذف کردند از جہت منع
صرف تا از مَضْرِبٌ گشت مَضَارِبُ شد مُضَيْرِبٌ تصغیر مَضْرِبٌ است
مَضْرِبٌ اسم واحد مکبر بود چون خواستند کہ اسم واحد مکبر را اسم واحد مصغر سازند
حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سوم جا یا از برای
علامت تصغیر درآوردند حرف کہ ما بعد از یای تصغیر بود آن را بکسرۂ خود باقی گذاشتند
تا از مَضْرِبٌ گشت مُضَيْرِبٌ شد مِضْرَبٌ مِضْرَبَانِ مِضْرَبَيْنِ مَضَارِبُ
مُضَيْرِبٌ اسم آلہ مِضْرَبٌ نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را
حذف کردند بعوض او میم مکسورہ در اولش درآوردند ماقبل آخر را حرکت

نحو دادند در آخرش تنوین تمکن از برائے علامۂ اسمیت در آوردند تا از فعل مضارع
مطلق گشت مِضْرَبٌ شد مِضْرَبَانِ مِضْرَبَيْنِ هر دو تثنیه مِضْرَبٌ ست
مِضْرَبٌ اسم واحد بود الخ مَضَارِبُ جمع تکسیر مِضْرَبٌ ست مِضْرَبٌ اسم واحد
بود چون خواستند کہ اسم واحد را جمع تکسیر سازند کسرۂ میم را بفتحہ بدل کردند ثانی ساکن
را حرکت فتحہ دادند سوم جا الف از برای علامت جمع تکسیر در آوردند حرف کہ ما بعد از الف
جمع تکسیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تنوین را حذف کردند از جهت منع صرف تا از مِضْرَبٌ
گشت مَضَارِبُ شد مُضَيْرِبٌ تصغیر مِضْرَبٌ ست مِضْرَبٌ اسم واحد مکبر بود
الخ مُضَيْرِبٌ شد مِضْرَبٌ مِضْرَبَانِ مِضْرَبَيْنِ مَضَارِبُ مُضَيْرِبٌ مِضْرَبَةٌ
نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مکسورہ
در اولش در آوردند ثالث در ابع را حرکت فتحہ دادند در آخرش تای متحرکہ از برای
علامۂ تانیث و تنوین تمکن از برای علامت اسمیت در آوردند تا از فعل مضارع
مطلق گشت مِضْرَبَةٌ شد مِضْرَبَتَانِ مِضْرَبَتَيْنِ هر دو تثنیه مِضْرَبَةٌ
ست مِضْرَبَةٌ اسم واحد الخ مِضْرَبَتَانِ شد در حالت رفع و یا مِضْرَبَتَيْنِ
شد در حالت نصب و جر مَضَارِبُ جمع تکسیر مِضْرَبَةٌ ست مِضْرَبَةٌ اسم واحد
بود چون خواستند کہ اسم واحد را جمع تکسیر سازند کسرۂ میم را بفتحہ بدل کردند ثانی ساکن
را حرکت فتحہ دادند سوم جا الف از برای علامت جمع تکسیر در آوردند حرف کہ ما بعد
از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تا وحدت را و تنوین تمکن را

حذف کردند از جهت ضدیت و منع صرف تا از مِضرَبَۃٌ گشت مَضارِبُ
شد مُضَیرِبَۃٌ قیاس است مجموعہ ہذا مِضرَبَۃٌ مِضرَبَتانِ مِضرَبَتَینِ مَضارِبُ
مُضَیرِبَۃٌ مِضرابٌ ایضاً از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را
حذف کردند بعوض او میم مکسوره با سکون فا کلمه در اولش در آوردند ثالث را
حرکت فتحه دادند چهارم جا الف از برای علامۃ آلۂ کبری و تنوین تمکن از
برای علامت اسمیت در آوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت مِضرابٌ
شد مِضرابانِ مِضرابَینِ هر دو تثنیه مِضرابٌ ست مِضرابٌ اسم واحد بود
مِضرابانِ شد در حالت رفع و یا مِضرابَینِ شد در حالتی نصب و جر مَضارِیبُ
جمع تکسیر مِضرابٌ ست مِضرابٌ اسم واحد بود چون خواستند که اسم واحد را جمع تکسیر
سازند کسرهٔ میم را بفتحه بدل کردند ثانی ساکن را حرکت فتحه دادند سوم جا الف از برای
علامت جمع تکسیر در آوردند حرفی که ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسره دادند
تنوین را حذف کردند از جهت منع صرف نصار هذا النقش لا یتغیر به مَضارِابُ
بعده الف ساکن ما قبلش مکسور آن الف را بیا بدل کردند تا از هذا النقش گشت
مَضارِیبُ شد مُضَیرِیبٌ قیاس ست مجموعه این ست مِضرابٌ مِضرابانِ
مِضرابَینِ مَضارِیبُ مُضَیرِیبٌ اسم تفضیل اَضرَبُ از فعل مضارع معلوم
بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند پس همزۂ مفتوحه تفضیلیه در اولش در آوردند ما قبل
آخر را حرکت فتحه دادند در آخرش تنوین تمکن مقدّره در آوردند تا از فعل مضارع معلوم

از جهت ثلاث ... ۱۲ قوله مقدره ای مقدر شد از جهت منع صرف ۱۲

گشت أَضْرَبُ شد أَضْرَبَانِ أَضْرَبَيْنِ هر دو تثنیه أَضْرَبُ است أَضْرَبُ اسم
واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را تثنیه سازند در آخرش الف از برای علامت
تثنیه در حالت رفع الف أَضْرَبَانِ شد در حالت رفع و یا أَضْرَبَيْنِ شد در حالتی نصب و جر
أَضْرَبُونَ أَضْرَبِينَ هر دو جمع مذکر سالم أَضْرَبُ است أَضْرَبُ اسم واحد مذکر بود الخ
أَضْرَبُونَ شد در حالت رفع و یا أَضْرَبِينَ شدند در حالتی نصب و جر أَضَارِبُ جمع تکسیر
أَضْرَبُ است أَضْرَبُ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را جمع تکسیر سازند
حرف اول را بر حالت فتحه باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحه دادند سوم جا الف از برای
علامت جمع تکسیر در آوردند حرفی که ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسره دادند تنوین مقدر
که در آنجا مقدر بود درینجا نیز مقدر کردند از جهت منع صرف تا از أَضْرَبُ گشت أَضَارِبُ
شد أُضَيْرِبٌ تصغیر أَضْرَبُ است أَضْرَبُ اسم واحد مکبر بود چون خواستند که اسم واحد
مکبر را اسم واحد مصغر سازند حرف اول را حرکت ضمه دادند ثانی ساکن را حرکت فتحه دادند
سوم جا یا از برای علامت تصغیر در آوردند حرفی که ما بعد از یای تصغیر بود آن را حرکت کسره
دادند تنوین مقدر را ظاهر ساختند زیرا که علت تقدیریت او زائل شد تا از أَضْرَبُ
گشت أُضَيْرِبٌ شد أَضْرَبُ أَضْرَبَانِ أَضْرَبَيْنِ أَضْرَبُونَ أَضْرَبِينَ أَضَارِبُ
أُضَيْرِبٌ ضُرْبَى در اصل أَضْرَبُ بود أَضْرَبُ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر
را اسم واحد مؤنث سازند همزه تفضیلیه را حذف کردند ثانی ساکن را حرکت ضمه دادند
با سکون عین کلمه ضمه بار الفتحه بدل کردند در آخرش الف مقصوره از برای علامت تانیث در

آوردند تا از ضَرْبیٰ گشت ضَرْبَیَانِ ضَرْبَیَیْنِ ہر دو تثنیہ ضُرْبیٰ است

ضُرْبیٰ اسم واحد مؤنث بود چون خواستند کہ اسم واحد مؤنث را تثنیہ سازند در

آخرش الف برای علامت تثنیہ در حالت رفع الخ بعدہ التقاء ساکنین شد میان

دو الفین در حالت رفع و میان الف و یا در حالت نصب و جر الف اولی را بیائی

مفتوحہ بدل کردند تا از ضُرْبیٰ گشت ضُرْبَیَانِ شد در حالت رفع و یا ضُرْبَیَیْنِ شد

در حالت نصب و جر ضُرْبَیَاتٌ جمع مؤنث سالم ضُرْبیٰ است ضُرْبیٰ اسم واحد بود چون

خواستند کہ اسم واحد را جمع مؤنث سالم سازند در آخرش الف و تای متحرکہ منونہ از

برای علامت جمع مؤنث سالم آوردند بعدہ التقاء ساکنین شد میان دو الفین

الف اولی را بیائی مفتوحہ بدل کردند تا از ضُرْبیٰ گشت ضُرْبَیَاتٌ شد ضُرَبٌ جمع تکسیر

ضُرْبیٰ است ضُرْبیٰ اسم واحد مؤنث بود چون خواستند کہ اسم واحد مؤنث را جمع تکسیر سازند

حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند فتحہ بار الضمہ بدل

کردند الف مقصورہ را حذف کردند تا از ضُرْبیٰ گشت ضُرَبٌ شد ضُرَیْبیٰ تصغیر

ضُرْبیٰ است ضُرْبیٰ اسم واحدہ مکبرہ بود چون خواستند کہ اسم واحد مکبرہ را اسم واحد مصغرہ

سازند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سوم جای یای تصغیر بہ در آوردند باقی بر حال خود

گذاشتند تا از ضُرْبیٰ گشت ضُرَیْبیٰ شد ضُرْبیٰ ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَیْنِ ضُرْبَیَاتٌ ضُرَبٌ

ضُرَیْبیٰ باب دوم از فعل صحیح ثلاثی مجرد بر وزن فَعَلَ یَفْعُلُ فَعْلاً آمدہ است ہمچون

نَصَرَ یَنْصُرُ نَصْراً فَهُوَ نَاصِرٌ وَ نُصِرَ یُنْصَرُ نَصْراً فَذَاكَ مَنْصُورٌ لَمْ یَنْصُرْ

مدد دادن

لَمْ يُنْصَرْ لَا يَنْصُرُ لَا يُنْصَرُ لَنْ يَنْصُرَ لَنْ يُنْصَرَ والامر منه اُنْصُرْ لِيَنْصُرْ لِيُنْصَرْ والنهی عنه لَا تَنْصُرْ لَا تُنْصَرْ والظرف منه مَنْصَرٌ والآلة منه مِنْصَرٌ و مِنْصَرَةٌ و مِنْصَارٌ والجمع منهما مَنَاصِرُ و مَنَاصِيْرُ و افعل التفضيل منه اَنْصَرُ والمونث منه نُصْرٰى والجمع منهما اَنَاصِرُ و نُصَرٌ

بدان که در مضارع معلوم و امر حاضر و ظرف مخالفت دارد تا آن باب سوم از فعل صحیح ثلاثی مجرد بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ فَعْلاً آمده است همچون عَلِمَ يَعْلَمُ عِلْماً فهو عَالِمٌ و عُلِمَ يُعْلَمُ عِلْماً فذاك مَعْلُومٌ لَمْ يَعْلَمْ لَمْ يُعْلَمْ لَا يَعْلَمُ لَا يُعْلَمُ لَنْ يَعْلَمَ لَنْ يُعْلَمَ والامر منه اِعْلَمْ لِيَعْلَمْ لِيُعْلَمْ والنهی عنه لَا تَعْلَمْ لَا تُعْلَمْ والظرف منه مَعْلَمٌ والآلة منه مِعْلَمٌ و مِعْلَمَةٌ و مِعْلَامٌ والجمع منهما مَعَالِمُ و مَعَالِيْمُ وافعل التفضيل منه اَعْلَمُ والمونث منه عُلْمٰى والجمع منهما اَعَالِمُ و عُلَمٌ بدانید که در ماضی معلوم و مضارع معلوم و ظرف مخالفت موجود است باب چهارم از فعل صحیح ثلاثی مجرد بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ فَعْلاً آمده است همچون مَنَعَ يَمْنَعُ مَنْعاً فهو مَانِعٌ و مُنِعَ يُمْنَعُ مَنْعاً فذاك مَمْنُوْعٌ لَمْ يَمْنَعْ لَمْ يُمْنَعْ لَا يَمْنَعُ لَا يُمْنَعُ لَنْ يَمْنَعَ لَنْ يُمْنَعَ والامر منه اِمْنَعْ لِيَمْنَعْ لِيُمْنَعْ والنهی عنه لَا تَمْنَعْ لَا تُمْنَعْ والظرف منه مَمْنَعٌ والآلة منه مِمْنَعٌ و مِمْنَعَةٌ و مِمْنَاعٌ والجمع منهما مَمَانِعُ و مَمَانِيْعُ وافعل التفضيل منه اَمْنَعُ والمونث منه مُمْنٰى والجمع منهما اَمَانِعُ و مُمَنَعٌ بدانید که در مضارع و ظرف مخالفت دارند باب پنجم از فعل

صحیح ثلاثی مجرد بروزن فَعِلَ یَفْعِلُ فِعْلًا آمده است همچون حَسِبَ یَحْسِبُ حِسْبَانًا (وپنداشتن وشمردن)
فهو حَاسِبٌ وحُسِبَ یُحْسَبُ مَحْسَبًا فذاك مَحْسُوْبٌ لم یَحْسِبْ لم یُحْسَبْ
لا یَحْسِبُ لا یُحْسَبُ لن یَحْسِبَ لن یُحْسَبَ والامر منه اِحْسِبْ لِیَحْسِبْ
لِیُحْسَبْ والنهی عنه لا تَحْسِبْ لا تُحْسَبْ والظرف منه مَحْسِبٌ والآلة
منه مِحْسَبٌ مِحْسَبَةٌ مِحْسَابٌ والجمع منهما مَحَاسِبُ مَحَاسِیْبُ وافعل التفضیل
منه اَحْسَبُ والمؤنث منه حُسْبٰی والجمع منهما اَحَاسِبُ حُسَبٌ بدان در ماضی
معلوم مخالفت میباشد **باب ششم** از فعل صحیح ثلاثی مجرد بروزن فَعُلَ یَفْعُلُ
فَعْلًا آمده است همچون شَرُفَ یَشْرُفُ شَرَفًا فهو شَرِیْفٌ لم یَشْرُفْ لا یَشْرُفُ
لن یَشْرُفَ والامر منه اُشْرُفْ لِیَشْرُفْ (بزرگ شدن) والنهی عنه لا تَشْرُفْ والظرف
منه مَشْرَفٌ والجمع منه مَشَارِفُ وافعل التفضیل منه اَشْرَفُ والمؤنث
منه شُرْفٰی والجمع منهما اَشَارِفُ وشُرَفُ شَرُفَ در اصل شَرْفًا بود شَرْفًا
اسم مصدر بود لهذا حرف اول و ثالث مفتوحه بر فتحه خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را
حرکت ضمه دادند تنوین مصدری را حذف کردند بلان التنوین امارة الاسم الخ شَرُفَ شد
شَرُفَ شَرُفَا شَرُفُوْا شَرُفَتْ شَرُفَتَا شَرُفْنَ شَرُفْتَ شَرُفْتُمَا شَرُفْتُمْ
شَرُفْتِ شَرُفْتُمَا شَرُفْتُنَّ شَرُفْتُ شَرُفْنَا یَشْرُفُ در اصل شَرُفَ بود
شَرُفَ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند که فعل ماضی معلوم را فعل مضارع معلوم سازند
یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحه باسکون فاء کلمه در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت ضمه

دادند در آخرش اعراب رفعی در آوردند تا از یشرف گشت یشرف شد یشرف یشرفان
یشرفون تشرف تشرفان یشرفن الخ شریف در اصل یشرف بود
یشرف فعل مضارع معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع معلوم را صفت مشبہ
سازند حرف مضارعت را حذف کردند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند ضمہ
را را بکسرہ بدل کردند چہارم جا یا از برای وزن فعیل در آوردند و در آخرش تنوین
تمکن از برای علامت اسمیت در آوردند تا از یشرف گشت شریف شد
شریف شریفان شریفین شریفون شریفین شریفۃ شریفتان
شریفتین شریفات اشراف شرفاء شرائف شرف و شریفۃ من
شریف الی شریفات حالات ثلاثہ قیاس ست اشراف جمع تکسیر شریف
ست شریف اسم واحد مذکر بود چون خواستند کہ واحد مذکر را جمع تکسیر سازند ہمزہ مفتوحہ
باسکون فاکلمہ در اولش در آوردند کسرہ را را بفتحہ بدل کردند تا از شریف گشت
اشریف شد بعدہ یا ساکن ماقبلش مفتوح آن یا را بالف بدل کردند تا از اشریف
گشت اشراف شد۔ شرفاء جمع تکسیر شریف است ۔
شریف اسم واحد بود چون خواستند کہ اسم واحد را جمع تکسیر سازند حرف اول را حرکت
ضمہ دادند ثانی را حرکت فتحہ دادند یای ساکنہ را نیز حرکت فتحہ دادند چہارم جا الف از برای
علامت جمع تکسیر در آوردند تا و تنوین را حذف کردند از جہت ضدیت منع صرف تا از شریف
گشت شریاف شد بعدہ قلب مکانی کردند میان یا و فا یا را بجای فا بردند فا

رابجائی یا تا از شُرَیْفٌ گشت شُرَفَائی شد بعد یا واقع شد بعد از الف زائد آن یارا بهمزه بدل کردند تا از شُرَفَائی گشت شُرَفَاءُ شد شُرَائِفُ جمع تکسیر شَرِیْفَةٌ است شَرِیْفَةٌ اسم واحده مؤنث بود چون خواستند که اسم واحده مؤنث را جمع تکسیر سازند حرف اول را بر حالت خود باقی گذاشتند کسرهٔ ثانی را به فتحه بدل کردند سوم جا الف از برائی علامت جمع تکسیر درآوردند حرف که بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسره دادند تا را حذف کردند از جهت ضدیت و تنوین تمکن را حذف کردند از جهت منع صرف تا از شَرِیْفَةٌ گشت شَرَائِفُ شد بعد یا واقع شد بعد از الف زائد آن یارا بهمزه بدل کردند تا از شَرَائِفُ گشت شَرَائِفُ شُرَیِّفٌ و شُرَیِّفَةٌ هر دو مصغران شَرِیْفٌ و شَرِیْفَةٌ ست شَرِیْفٌ و شَرِیْفَةٌ هر دو اسمی مکبران بودند چون خواستند که اسمی مکبران را اسمی مصغران سازند حرف اول را حرکت ضمه دادند ثانی را حرکت فتحه دادند سوم جا یا از برائی علامت تصغیر درآوردند حرف که بعد از یائی تصغیر بود آن را حرکت کسره دادند تا از شَرِیْفٌ و شَرِیْفَةٌ گشتند شُرَیْیِفٌ و شُرَیْیِفَةٌ شدند بعد دو حرف از یک جنس بهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند تا از شُرَیْیِفٌ و شُرَیْیِفَةٌ گشتند شُرَیِّفٌ و شُرَیِّفَةٌ شدند باقی بر باب نَصَرَ یَنْصُرُ نَصْرًا قیاس ست تکرار بکار نیست بدانکه فعل صحیح ثلاثی مزید فیه دوازده باب[12] مشهور آمده است باب اول از فعل صحیح ثلاثی مزید فیه باب اِفْعَال ست بروزن اَفْعَلَ یُفْعِلُ اِفْعَالاً آمده است همچون اَکْرَمَ یُکْرِمُ اِکْرَامًا فهو مُکْرِمٌ و اُکْرِمَ یُکْرَمُ اِکْرَامًا فذاك مُکْرَمٌ لَمْ یُکْرِمْ لَمْ یُکْرَمْ

گرامی کردن

لَا یُکْرِمُ لَا یُکْرَمُ لَنْ یُکْرِمَ لَنْ یُکْرَمَ لِیُکْرِمْ لِیُکْرَمْ الامر منه اَکْرِمْ والنهی عنه لَا تُکْرِمْ لَا تُکْرَمْ والظرف منه مُکْرَمٌ مُکْرَمَانِ اَکْرَمَ دراصل اِکْرَامًا بود اِکْرَامًا اسم مصدر بود آں حرف اول را حرکت فتحہ دادند الف و تنوین مصدری را حذف کردند تا از اِکْرَامًا گشت اَکْرَمَ شد اَکْرَمَ اَکْرَمَا اَکْرَمُوْا اَکْرَمَتْ اَکْرَمَتَا اَکْرَمْنَ اَکْرَمْتَ اَکْرَمْتُمَا اَکْرَمْتُمْ اَکْرَمْتِ اَکْرَمْتُمَا اَکْرَمْتُنَّ اَکْرَمْتُ اَکْرَمْنَا یُکْرِمُ دراصل اَکْرَمَ بود اَکْرَمَ فعل ماضی معلوم بود اخیک حرف از حروف اَتَیْنَ مضمومہ دراولش درآوردند ماقبل آخر را حرکت کسرہ دادند درآخرش اعراب رفعی درآوردند تا از اَکْرَمَ گشت یُؤَکْرِمُ شد یُؤَکْرِمُ یُؤَکْرِمَانِ یُؤَکْرِمُوْنَ تُؤَکْرِمُ تُؤَکْرِمَانِ یُؤَکْرِمْنَ تُؤَکْرِمُ تُؤَکْرِمَانِ تُؤَکْرِمُوْنَ تُؤَکْرِمِیْنَ تُؤَکْرِمَانِ تُؤَکْرِمْنَ اُؤَکْرِمُ نُؤَکْرِمُ بعدہ اجتماع ہمزتین شد دراول متکلم واحد این چنین ثقیل بود ہمزہ ثانی حذف کردند درباقی صیغہا نیز حذف کردند طرداً للباب تا از یُؤَکْرِمُ یُؤَکْرِمَانِ الی آخرہ گشتند یُکْرِمُ یُکْرِمَانِ یُکْرِمُوْنَ تُکْرِمُ تُکْرِمَانِ یُکْرِمْنَ تُکْرِمُ تُکْرِمَانِ تُکْرِمُوْنَ تُکْرِمِیْنَ تُکْرِمَانِ تُکْرِمْنَ اُکْرِمُ نُکْرِمُ شدند مُکْرِمٌ دراصل یُکْرِمُ بود یُکْرِمُ فعل مضارع معلوم بود اخیر حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومہ دراولش درآوردند درآخرش تنوین تمکن ازبرائے علامت اسمیۃ درآوردند تا از یُکْرِمُ گشت مُکْرِمٌ شد مُکْرِمٌ مُکْرِمَانِ مُکْرِمُوْنَ مُکْرِمَۃٌ مُکْرِمَتَانِ مُکْرِمَاتٌ حالات ثلاثی مجرد

قیاس است اُکْرِمُ در اصل اُکْرِمُ بود اَکْرَمَ فعل ماضی معلوم بود آں حرف اول را حرکت ضمہ دادند ما قبل آخر را حرکت کسرہ دادند تا از اَکْرَمَ گشت اُکْرِمَ شد اُکْرِمَ اُکْرِمَا اُکْرِمُوْا الخ یُکْرِمُ در اصل یُکْرِمُ بود یُکْرِمُ فعل مضارع معلوم بود الخ حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ما قبل آخر را حرکت فتحہ دادند تا از یُکْرِمُ گشت یُکْرَمُ شد یُکْرَمُ یُکْرَمَانِ یُکْرَمُوْنَ الخ مُکْرِمٌ در اصل یُکْرِمُ بود یُکْرِمُ فعل مضارع مجہول بود الخ حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومہ در اولش در آوردند آخرش تنوین تمکن از برائے علامت اسمیہ در آوردند تا از یُکْرِمُ گشت مُکْرِمٌ شد مُکْرَمٌ مُکْرَمَانِ مُکْرَمُوْنَ مُکْرَمَۃٌ مُکْرَمَتَانِ مُکْرَمَاتٌ جوازم ونواصب بر مجرد قیاس کن اَکْرِمْ در اصل تُکْرِمُ بود تُکْرِمُ فعل مضارع مخاطب معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع مخاطب معلوم را امر حاضر سازند رد کردند بسوی اصل کہ اصلش تُاَکْرِمُ بود تا کہ علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی متحرک ماند چون احتیاج بہمزہ وصلی نماند آخرش را وقف کردند الخ اَکْرِمْ شد اَکْرِمَا اَکْرِمُوْا اَکْرِمِیْ اَکْرِمَا در اصل تُکْرِمَانِ تُکْرِمُوْنَ تُکْرِمِیْنَ تُکْرِمَانِ بودند رد کردند بسوی اصلش کہ اصل ایشان تُاَکْرِمَانِ تُاَکْرِمُوْنَ تُاَکْرِمِیْنَ تُاَکْرِمَانِ بود تا کہ علامت استقبال بود آن را حذف کردند الخ اَکْرِمَا اَکْرِمُوْا اَکْرِمِیْ اَکْرِمَا شدند اَکْرِمْنَ در اصل تُکْرِمْنَ بود رد کردند بسوی اصلش کہ اصلش تُاَکْرِمْنَ بود تا کہ علامت استقبال بود آن را حذف کردند الخ اَکْرِمْنَ شد اَکْرِمْ اَکْرِمَا اَکْرِمُوْا اَکْرِمِیْ اَکْرِمَا اَکْرِمْنَ اَکْرِمَنَّ در اصل اَکْرِمْ بود چون نون

تاکید ثقیله با او متصل شد بعده التقاء الساکنین شد میان میم و نون مدغمہ علی غیر
حدہ الخ قیاس بر مجرد میباشد و مجموعہ ہذا اَکْرِمَنَّ اَکْرِمَانِّ اَکْرِمُنَّ اَکْرِمِنَّ
اَکْرِمَانِّ اَکْرِمْنَانِّ خفیفہ نیز قیاس ست اَکْرِمَنْ اَکْرِمُنْ اَکْرِمِنْ مُکْرِمٌ
از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او
میم مضمومہ در اولش درآوردند ما قبل آخر را حرکت فتحہ دادند در آخرش تنوین
تمکن از برائے علامت اسمیۃ درآوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت مُکْرَمٌ شد
مُکْرَمَانِ مُکْرَمَیْنِ ہر دو تثنیہ مُکْرَمٌ ست مُکْرَمٌ الخ مُکْرَمَانِ شد حالت رفع
و یا مُکْرَمَیْنِ شد در حالت نصب و جر باب دوم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیہ بروزن
فَعَّلَ یُفَعِّلُ تَفْعِیْلاً آمدہ است ہمچون کَرَّمَ یُکَرِّمُ تَکْرِیْماً فھو مُکَرِّمٌ وَ کُرِّمَ
یُکَرَّمُ تَکْرِیْماً فذاک مُکَرَّمٌ لَمْ یُکَرِّمْ لَمْ یُکَرَّمْ لَا یُکَرِّمُ لَا یُکَرَّمُ لَنْ یُکَرِّمَ
لَنْ یُکَرَّمَ لِیُکَرِّمْ لِیُکَرَّمْ الامر منہ کَرِّمْ والنہی عنہ لَا تُکَرِّمْ
لَا تُکَرَّمْ والظرف منہ مُکَرَّمٌ مُکَرَّمَانِ کَرَّمَ در اصل تَکْرِیْماً بود تَکْرِیْماً
اسم مصدر بود الخ حرکت تا را نقل کردند بما بعد دادند تا را حذف کردند
وکسرہ را بالفتحہ بدل کردند یا و تنوین مصدری را حذف کردند تا از تَکْرِیْماً
گشت کَرَّمَ شد بعدہ را را مشدد خواندند از جہت تغلیب در معنی تا از کَرَّمَ گشت کَرَّمَ
شد کَرَّمَ کَرَّمَا کَرَّمُوْا کَرَّمَتْ کَرَّمَتَا کَرَّمْنَ کَرَّمْتَ کَرَّمْتُمَا کَرَّمْتُمْ کَرَّمْتِ
کَرَّمْتُمَا کَرَّمْتُنَّ کَرَّمْتُ کَرَّمْنَا یُکَرِّمُ در اصل یُکَرِّمُ بود کَرَّمَ

فعل ماضی معلوم بود الخ یک حرف از حروف اَتَیْنَ مضمومه در اولش در آوردند ماقبل آخر را حرکت کسره دادند در آخرش اعراب رفعی در آوردند تا از کَرَّمَ گشت یُکَرِّمُ شد یُکَرِّمُ یُکَرِّمَانِ یُکَرِّمُوْنَ تُکَرِّمُ تُکَرِّمَانِ یُکَرِّمْنَ الخ مُکَرِّمٌ در اصل یُکَرِّمُ بود یُکَرِّمُ فعل مضارع معلوم بود آه حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومه در اولش در آوردند الخ مُکَرِّمٌ شد مجموعه هذا مُکَرِّمٌ مُکَرِّمَانِ مُکَرِّمُوْنَ مُکَرِّمَةٌ مُکَرِّمَتَانِ مُکَرِّمَاتٌ کُرِّمَ در اصل کَرَّمَ بود کَرَّمَ فعل ماضی معلوم بود الخ حرف اول را حرکت ضمه دادند ماقبل آخر را حرکت کسره دادند تا از کَرَّمَ گشت کُرِّمَ شد کُرِّمَ کُرِّمَا کُرِّمُوْا الخ یُکَرَّمُ در اصل یُکَرِّمُ بود یُکَرِّمُ فعل مضارع معلوم بود چون خواستند الخ حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ماقبل آخر را حرکت فتحه دادند تا از یُکَرِّمُ گشت یُکَرَّمُ شد یُکَرَّمُ یُکَرَّمَانِ یُکَرَّمُوْنَ الخ مُکَرَّمٌ در اصل یُکَرَّمُ بود یُکَرَّمُ فعل مضارع مجهول بود الخ مُکَرَّمٌ شد مجموعه هذا مُکَرَّمٌ مُکَرَّمَانِ مُکَرَّمُوْنَ مُکَرَّمَةٌ مُکَرَّمَتَانِ مُکَرَّمَاتٌ کَرِّمْ در اصل تُکَرِّمُ بود تُکَرِّمُ فعل مضارع مخاطب معلوم بود الخ تا که علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی متحرک ماند حاجت بهمزه وصلی نماند آخرش را وقف کردند الخ کَرِّمْ شد الی آخره قیاس کند مجموعه هذا کَرِّمْ کَرِّمَا کَرِّمُوْا کَرِّمِیْ کَرِّمَا کَرِّمْنَ نون ثقیله و خفیفه بعد طرف ایضاً

فرق ندارد کُنَّ مَنَّ کُنَّ مَانِ کُنَّ مُنَّ کُنَّ مِنَّ کُنَّ مَانِ کُنَّ مُنَّا نِ
کُنَّ مَنْ کُنَّ مَنْ کُنَّ مِنْ مُکُنَّ مْ مُکُنَّ مَانِ باب سوم از فعل صحیح
ثلاثی مزید فیہ بروزن فَاعَلَ یُفَاعِلُ مُفَاعَلَۃً آمدہ است ہمچون ضَارَبَ
یُضَارِبُ مُضَارَبَۃً فهو مُضَارِبٌ و ضُوْرِبَ یُضَارَبُ
مُضَارَبَۃً فذاك مُضَارَبٌ لَمْ یُضَارِبْ لَمْ یُضَارَبْ
لَا یُضَارِبُ لَا یُضَارَبُ لَنْ یُضَارِبَ لَنْ یُضَارَبَ لِیُضَارِبْ
لِیُضَارَبْ الامر ضَارِبْ والنہی عنہ لَا تُضَارِبْ لَا تُضَارَبْ
والظرف منہ مُضَارَبٌ مُضَارَبَانِ ضَارَبَ دراصل مضاربۃ
بود الخ میم و تا و تنوین مصدری را حذف کردند تا از مضاربۃ گشت ضَارَبَ
شد ضَارَبَ ضَارَبَا ضَارَبُوْا ضَارَبَتْ ضَارَبَتَا ضَارَبْنَ الخ این باب
از روئے اعلال بر باب ماسبق قیاس ست اِلّا ماضی مجہول ضُوْرِبَ
دراصل ضَارَبَ بود ضَارَبَ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند
کہ فعل ماضی معلوم را فعل ماضی مجہول سازند حرف اول را
حرکت ضمہ دادند ماقبل آخر را حرکت کسرہ دادند بعدہ الف ساکن ماقبلش
مضموم آن الف را بواؤ بدل کردند تا از ضَارَبَ گشت ضُوْرِبَ شد
شد ضُوْرِبَ ضُوْرِبَا ضُوْرِبُوْا الخ باب چہارم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیہ
بروزن اِفْتَعَلَ یَفْتَعِلُ اِفْتِعَالًا آمدہ است ہمچون اِجْتَمَعَ یَجْتَمِعُ

اِجْتِمَاعًا فہو مُجْتَمِعٌ و اُجْتُمِعَ یُجْتَمَعُ اِجْتِمَاعًا فذاک مُجْتَمَعٌ لَمْ یَجْتَمِعْ لَمْ یُجْتَمَعْ لَا یَجْتَمِعُ لَا یُجْتَمَعُ لَنْ یَجْتَمِعَ لَنْ یُجْتَمَعَ لِیَجْتَمِعْ لِیُجْتَمَعْ الامر منہ اِجْتَمِعْ والنہی عنہ لَا تَجْتَمِعْ لَا تُجْتَمَعْ والظرف منہ مُجْتَمَعٌ مُجْتَمَعَانِ اِجْتَمَعَ دراصل اِجْتِمَاعًا بود اِجْتِمَاعًا اسم مصدر بود الخ کسرۂ تا را بفتحہ بدل کردند الف وتنوین مصدر را حذف کردند تا از اِجْتِمَاعًا گشت اِجْتَمَعَ شد اِجْتَمَعَ اِجْتَمَعَا اِجْتَمَعُوْا الخ یَجْتَمِعُ دراصل اِجْتَمَعَ بود اِجْتَمَعَ فعل ماضی معلوم بود الخ ہمزہ ماضی را حذف کردند پس یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحہ درا ولش درآوردند ماقبل آخر را حرکت کسرہ دادند درآخرش اعراب الخ یَجْتَمِعُ شد یَجْتَمِعُ یَجْتَمِعَانِ یَجْتَمِعُوْنَ الخ مُجْتَمِعٌ دراصل یَجْتَمِعُ بود الخ حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومہ درا ولش درآوردند درآخرش تنوین تمکن از برای علامت اسمیۃ درآوردند تا از یَجْتَمِعُ گشت مُجْتَمِعٌ شد مُجْتَمِعٌ مُجْتَمِعَانِ مُجْتَمِعُوْنَ مُجْتَمِعَۃٌ مُجْتَمِعَتَانِ مُجْتَمِعَاتٌ اُجْتُمِعَ دراصل اِجْتَمَعَ بود اِجْتَمَعَ فعل ماضی بود الخ حرف اول وثالث را حرکت ضمہ دادند ماقبل آخر را حرکت کسرہ دادند تا از اِجْتَمَعَ گشت اُجْتُمِعَ شد اُجْتُمِعَ اُجْتُمِعَا اُجْتُمِعُوْا الخ یُجْتَمَعُ دراصل یَجْتَمِعُ بود الخ حرف اول را حرکت ضمہ دادند ماقبل آخر را حرکت فتحہ دادند تا از یَجْتَمِعُ گشت یُجْتَمَعُ

شد یُجْتَمَعُ یُجْتَمَعَانِ یُجْتَمَعُوْنَ الخ مُجْتَمَعٌ دراصل یُجْتَمَعُ بود یُجْتَمَعُ
فعل مضارع مجہول بود الخ حرفِ مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومہ
دراولش درآوردند و آخرش تنوین تمکن از برائے علامت اسمیۃ درآوردند
تا از یُجْتَمَعُ گشت مُجْتَمَعٌ مُجْتَمَعٌ مُجْتَمَعٌ مُجْتَمَعَانِ مُجْتَمَعُوْنَ مُجْتَمَعَۃٌ مُجْتَمَعَتَانِ
مُجْتَمَعَاتٌ اِجْتَمِعْ دراصل تَجْتَمِعُ بود تَجْتَمِعُ فعل مضارع مخاطب
معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع الخ تا کہ علامت استقبال بود آن
را حذف کردند ثانی ساکن ماند چون ابتدا بساکن محال بود پس نظر
کردند بسوئے عین کلمہ کہ عین کلمہ او مکسور بود پس ہمزہ وصلی مکسورہ در
اولش درآوردند آخرش را وقف کردند الخ فرق ندارد مجموعہ ہذا اِجْتَمِعْ
اِجْتَمِعَا اِجْتَمِعُوْا اِجْتَمِعِیْ اِجْتَمِعَا اِجْتَمِعْنَ اِجْتَمِعَنَّ اِجْتَمِعَانِّ
اِجْتَمِعُنَّ اِجْتَمِعِنَّ اِجْتَمِعَانِّ اِجْتَمِعْنَانِّ اِجْتَمِعَنْ اِجْتَمِعُنْ
اِجْتَمِعِنْ مُجْتَمَعٌ مُجْتَمَعَانِ باب ہجیم از فعل صحیح ثلاثی مزید
فیہ کہ بروزن تَفَعُّلَ یَتَفَعَّلُ تَفَعُّلًا آمده است ہمچون تَکَرَّمَ یَتَکَرَّمُ
تَکَرُّمًا فہو مُتَکَرِّمٌ وتُکُرِّمَ یُتَکَرَّمُ تَکَرُّمًا فذاک مُتَکَرَّمٌ لَمْ
یَتَکَرَّمْ لَمْ یُتَکَرَّمْ لَا یَتَکَرَّمُ لَا یُتَکَرَّمُ لَنْ یَتَکَرَّمَ لَنْ یُتَکَرَّمَ
لِیَتَکَرَّمْ لِیُتَکَرَّمْ الامر منہ تَکَرَّمْ والنہی عنہ لَا تَتَکَرَّمْ لَا
تُتَکَرَّمْ والظرف منہ مُتَکَرَّمٌ .... مُتَکَرَّمَانِ تَکَرُّمٌ دراصل تَکَرُّمًا بود

تَکَرُّمًا اسم مصدر بود چون خواستند کہ اسم مصدر را فعل ماضی معلوم سازند ضمہ را را بفتحہ بدل کردند تنوین مصدری را حذف کردند تا از تَکَرُّمًا گشت تَکَرَّمَ شد تَکَرَّمَ تَکَرَّمَا تَکَرَّمُوْا تَکَرَّمَتْ تَکَرَّمَتَا تَکَرَّمْنَ الخ یَتَکَرَّمُ در اصل تَکَرَّمَ بود تَکَرَّمَ فعل ماضی معلوم بود الخ یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحہ در اولش در آوردند و در آخرش اعراب رفعی آوردند تا از تَکَرَّمَ گشت یَتَکَرَّمُ یَتَکَرَّمُ یَتَکَرَّمَانِ یَتَکَرَّمُوْنَ الخ مُتَکَرِّمٌ در اصل یَتَکَرَّمُ بود یَتَکَرَّمُ فعل مضارع معلوم بود الخ حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومہ در اولش در آوردند فتحہ ماقبل آخر را بکسرہ بدل کردند در آخرش تنوین تمکن ازبرائے علامت اسمیۃ در آوردند تا از یَتَکَرَّمُ گشت مُتَکَرِّمٌ شد مُتَکَرِّمٌ مُتَکَرِّمَانِ مُتَکَرِّمُوْنَ مُتَکَرِّمَۃٌ مُتَکَرِّمَتَانِ مُتَکَرِّمَاتٌ ۔

تُکُرِّمَ در اصل تَکَرَّمَ بود تَکَرَّمَ فعل ماضی معلوم بود آہ حرف اول وثانی را حرکت ضمہ دادند ماقبل آخر را حرکت کسرہ دادند تا از تَکَرَّمَ گشت تُکُرِّمَ شد تُکُرِّمَ تُکُرِّمَا تُکُرِّمُوْا آہ یُتَکَرَّمُ در اصل یَتَکَرَّمُ بود یَتَکَرَّمُ فعل مضارع معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع معلوم را فعل مضارع مجہول سازند حرف اول را حرکت ضمہ دادند باقی بر حال خود گذاشتند تا از یَتَکَرَّمُ گشت یُتَکَرَّمُ شد یُتَکَرَّمُ یُتَکَرَّمَانِ یُتَکَرَّمُوْنَ الخ مُتَکَرَّمٌ در اصل یُتَکَرَّمُ بود یُتَکَرَّمُ فعل مضارع مجہول بود الخ حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومہ در اولش

در آوردند و آخرش را تنوین الخ مُتَكَرَّم شد مُتَكَرَّمٌ مُتَكَرَّمَانِ مُتَكَرَّمُونَ
مُتَكَرَّمَةٌ مُتَكَرَّمَتَانِ مُتَكَرَّمَاتٌ تَكَرَّمْ در اصل تَتَكَرَّمُ بود تَتَكَرَّمُ فعل
مضارع مخاطب معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع مخاطب معلوم را امر حاضر
سازند تا که علامت استقبال بود آن را حذف کردند تائی ثانی متحرک ماند حاجت
بهمزهٔ وصلی نماند آخرش را وقف کردند الخ تَكَرَّمْ شد دیگر فرق ندارند مجموعه نه تَكَرَّمْ تَكَرَّمَا
تَكَرَّمُوا تَكَرَّمِي تَكَرَّمَا تَكَرَّمْنَ نون ثقیله و خفیفه نیز همراه ظرف فرق ندارند
باب ششم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیه که بر وزن تَفَاعَلَ يَتَفَاعَلُ تَفَاعُلاً آمده
است همچون تَضَارَبَ يَتَضَارَبُ تَضَارُباً فهو مُتَضَارِبٌ و تُضُورِبَ
يُتَضَارَبُ تَضَارُباً فذاك مُتَضَارَبٌ لَمْ يَتَضَارَبْ لَمْ يُتَضَارَبْ لا يَتَضَارَبُ
لا يُتَضَارَبُ لَنْ يَتَضَارَبَ لَنْ يُتَضَارَبَ لِيَتَضَارَبْ لِيُتَضَارَبْ الامر منه
تَضَارَبْ والنهي عنه لا تَتَضَارَبْ لا تُتَضَارَبْ والظرف منه مُتَضَارَبٌ
مُتَضَارَبَانِ این باب بر تَفَعَّلَ قیاس است الا ماضی مجهول
تُضُورِبَ در اصل تَضَارَبَ بود تَضَارَبَ فعل ماضی معلوم بود که
حرف اول و ثانی را حرکت ضمه دادند ما قبل آخر را حرکت کسره دادند
بعده الف ساکن ما قبلش مضموم آن الف را بواو بدل کردند تا از
تَضَارَبَ گشت تُضُورِبَ شد تُضُورِبَ تُضُورِبَا تُضُورِبُوا باب هفتم از فعل
صحیح ثلاثی مزید فیه بر وزن اِنْفَعَلَ يَنْفَعِلُ اِنْفِعَالاً آمده است همچون

اِنْصَرَفَ يَنْصَرِفُ اِنْصِرَافًا فَهُوَ مُنْصَرِفٌ وَاُنْصُرِفَ يُنْصَرَفُ
بازگشتن
اِنْصِرَافًا فَذَاكَ مُنْصَرَفٌ لَمْ يَنْصَرِفْ لَمْ يُنْصَرَفْ لَا يَنْصَرِفُ
لَا يُنْصَرَفُ لَنْ يَنْصَرِفَ لَنْ يُنْصَرَفَ لَيَنْصَرِفَنَّ لَيُنْصَرَفَنَّ
الامر منه اِنْصَرِفْ والنهي عنه لَا تَنْصَرِفْ لَا تُنْصَرَفْ والظرف
منه مُنْصَرَفٌ مُنْصَرَفَانِ باب ششم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیه بر وزن
اِفْعَلَّ يَفْعَلُّ اِفْعِلَالًا آمده است ہمچون اِحْمَرَّ يَحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فهو
سرخ شدن
مُحْمَرٌّ وَاُحْمُرَّ يُحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فَذَاكَ مُحْمَرٌّ لَمْ يَحْمَرَّ لَمْ يُحْمَرَّ لَمْ يَحْمَرِرْ
لَمْ يُحْمَرَرْ لَا يَحْمَرُّ لَا يُحْمَرُّ لَيَحْمَرَّنَّ لَيَحْمَرِرْ لَيُحْمَرَّ لِيُحْمَرَرْ الامر منه
اِحْمَرَّ اِحْمَرِرْ والنهي عنه لَا تَحْمَرَّ لَا تَحْمَرِرْ لَا تُحْمَرَّ لَا تُحْمَرَرْ
والظرف منه مُحْمَرٌّ مُحْمَرَّانِ اِحْمَرَّ در اصل اِحْمِرَارًا بود اِحْمِرَارًا اسم مصدر
بود چون خواستند که اسم مصدر را فعل ماضی معلوم سازند کسرۂ میم را
ازو
بفتحه کردند الف وتنوین مصدری را حذف کردند تا اِحْمَرَرَ گشت اِحْمَرَّ
شد اِحْمَرَرَ اِحْمَرَرَا اِحْمَرَرُوْا اِحْمَرَرَتْ اِحْمَرَرَتَا اِحْمَرَرْنَ
اِحْمَرَرْتَ اِحْمَرَرْتُمَا اِحْمَرَرْتُمْ اِحْمَرَرْتِ اِحْمَرَرْتُمَا اِحْمَرَرْتُنَّ اِحْمَرَرْتُ
اِحْمَرَرْنَا بعده در اِحْمَرَرَ اِحْمَرَرَا اِحْمَرَرُوْا اِحْمَرَرَتْ اِحْمَرَرَتَا دو حرف
از یک جنس بہم آمدند ہر دو متحرک واین چنیں ثقیل بود حرکت اولی را انداختند
بعده اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند در باقی صیغها

چیزی نکردند از جہت فوت شدن شرط ادغام وہو تحرک ثانی تا از اِحْمَرَرَ اِحْمَرَرَا
اِحْمَرَرُوْا اِحْمَرَرَتْ اِحْمَرَرَتَا گشتند اِحْمَرَّ اِحْمَرَّا اِحْمَرُّوْا اِحْمَرَّتْ اِحْمَرَّتَا شدند
مجموعہ ہذا اِحْمَرَّ اِحْمَرَّا اِحْمَرُّوْا اِحْمَرَّتْ اِحْمَرَّتَا اِحْمَرَرْنَ اِحْمَرَرْتَ
اِحْمَرَرْتُمَا اِحْمَرَرْتُمْ اِحْمَرَرْتِ اِحْمَرَرْتُمَا اِحْمَرَرْتُنَّ اِحْمَرَرْتُ
اِحْمَرَرْنَا یَحْمَرُّ در اصل اِحْمَرَّ بود اِحْمَرَّ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند کہ
فعل ماضی معلوم را الخ رد کردند بسوئی اصلش کہ اصلش اِحْمَرَرَ بود ہمزہ ماضی
را حذف کردند یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحہ در اولش در آوردند ماقبل
آخر را حرکت کسرہ دادند در آخرش اعراب فعلی در آوردند تا از اِحْمَرَرَ گشت
یَحْمَرِرُ شد یَحْمَرِرُ یَحْمَرِرَانِ یَحْمَرِرُوْنَ تَحْمَرِرُ تَحْمَرِرَانِ یَحْمَرِرْنَ تَحْمَرِرُ
تَحْمَرِرَانِ تَحْمَرِرُوْنَ تَحْمَرِرِیْنَ تَحْمَرِرَانِ تَحْمَرِرْنَ اَحْمَرِرُ نَحْمَرِرُ
بعدہ دو حرف از یک جنس بہم آمدند ہر دو متحرک و این چنین ثقیل بود
حرکت اولی را انداختہ بعدہ اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی
ادغام کردند بغیر از جمع مؤنث از جہت فوت شدن شرط ادغام وہو
تحرک ثانی تا از یَحْمَرِرُ یَحْمَرِرَانِ الخ گشتند یَحْمَرُّ یَحْمَرَّانِ یَحْمَرُّوْنَ تَحْمَرُّ
تَحْمَرَّانِ یَحْمَرِرْنَ تَحْمَرُّ تَحْمَرَّانِ تَحْمَرُّوْنَ تَحْمَرِّیْنَ تَحْمَرَّانِ تَحْمَرِرْنَ اَحْمَرُّ
نَحْمَرُّ شدند یَحْمَرُّ در اصل یَحْمَرِرُ بود یَحْمَرُّ فعل مضارع معلوم بود چون خواستند
کہ فعل مضارع معلوم را اسم فاعل سازند رد کردند بسوئی اصلش کہ اصلش

تُحَمِّرُ بود حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مضمومه در اولش در آوردند در آخرش تنوین تمکن از برای علامت اسمیت در آوردند تا از تُحَمِّرُ گشت مُحَمِّرٌ شد مُحَمِّرٌ مُحَمِّرَانِ مُحَمِّرُونَ مُحَمِّرَةٌ مُحَمِّرَتَانِ مُحَمِّرَاتٌ بعده دو حرف از یک جنس بہم آمدند الخ مُحْمَرٌّ مُحْمَرَّانِ مُحْمَرُّونَ مُحْمَرَّةٌ مُحْمَرَّتَانِ مُحْمَرَّاتٌ اُحْمُرَّ در اصل اِحْمَرَرَ بود اِحْمَرَّ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند که فعل ماضی معلوم را فعل ماضی مجہول سازند رد کردند بسوئے اصلش که اصلش اِحْمَرَرَ بود حرف اول و ثالث را حرکت ضمہ دادند ما قبل آخر را حرکت کسرہ دادند تا از اِحْمَرَرَ گشت اُحْمُرِرَ شد اُحْمُرِرَ اُحْمُرِرَا اُحْمُرِرُوا الخ بعده در اُحْمُرِرَ اُحْمُرِرَا اُحْمُرِرُوا اُحْمُرِرَتْ اُحْمُرِرَتَا دو حرف از یک جنس بہم آمدند ہر دو متحرک و این چنین ثقیل بود حرکت اولی را انداختند بعده اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند در باقی صیغہا چیزی نکردند از جہت فوت شدن شرط ادغام و ہو تحرک ثانی تا از اُحْمُرِرَ اُحْمُرِرَا اُحْمُرِرُوا اُحْمُرِرَتْ اُحْمُرِرَتَا گشتند اُحْمُرَّ اُحْمُرَّا اُحْمُرُّوا اُحْمُرَّتْ اُحْمُرَّتَا شدند مجموعہ ہذا اُحْمُرَّ اُحْمُرَّا اُحْمُرُّوا اُحْمُرَّتْ اُحْمُرَّتَا اُحْمُرِرْنَ اُحْمُرِرْتَ اُحْمُرِرْتُمَا اُحْمُرِرْتُمْ اُحْمُرِرْتِ اُحْمُرِرْتُمَا اُحْمُرِرْتُنَّ اُحْمُرِرْتُ اُحْمُرِرْنَا يُحْمَرُّ در اصل يَحْمَرُّ بود يَحْمَرُّ فعل مضارع معلوم بود الخ رد کردند

بسوی اصلش که اصلش یَحْمَرِرُ بود حرف اول را حرکت ضمه دادند ماقبل
آخر را حرکت فتحه دادند تا از یَحْمَرِرُ گشت یُحْمَرَرُ شد یُحْمَرُّ یُحْمَرَّانِ یُحْمَرُّونَ الخ
بعده دو حرف از یک جنس بهم آمدند هر دو متحرک واین چنین ثقیل بود
حرکت اولی را انداختند بعده اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام
کردند بغیر از جمع مؤنث از جهت فوت شدن شرط ادغام که هو
تحرک ثانی تا از یُحْمَرَرُ یُحْمَرَرَانِ یُحْمَرَرُونَ الخ گشتند یُحْمَرُّ یُحْمَرَّانِ یُحْمَرُّونَ الخ
شدند مُحْمَرٌّ در اصل یُحْمَرُّ بود یُحْمَرُّ فعل مضارع مجهول بود الخ رد کردند
بسوی اصلش که اصلش یُحْمَرَرُ بود حرف مضارعت را حذف کردند بعوض
او میم مضمومه در اولش در آوردند در آخرش تنوین تمکن از برائے علامت
اسمیة در آوردند تا از یُحْمَرَرُ گشت مُحْمَرَرٌ شد بعده دو حرف از یک جنس
بهم آمدند هر دو متحرک واین چنین ثقیل بود حرکت اولی را انداختند الخ مُحْمَرٌّ شد
مُحْمَرٌّ مُحْمَرَّانِ مُحْمَرُّونَ مُحْمَرَّةٌ مُحْمَرَّتَانِ مُحْمَرَّاتٌ اِنْ یَحْمَرَّ اِنْ یَحْمَرَّا اِنْ یَحْمَرُّوا
اِنْ تَحْمَرَّ در اصل یَحْمَرُّ یَحْمَرَّانِ یَحْمَرُّونَ تَحْمَرُّ بودند چون ان شرطیه تشکیکیه جازمه
معلومه در اول ایشان در آوردند آخر ایشان را جزم کردند الخ بعده
التقاء الساکنین شد میان دو رائ اولی که ساکن شده بود از جهت ادغام
رائ ثانی از جهت جزم پس بعض صرفیان رائ ثانی را حرکت کسره میدهند
لان الساکن اذا حرک حرک بالکسر وبعض صرفیان رائ ثانی را فتحه از جهت

تخفیف وبعض صرفیان با تاکید ادغام میخوانند از جہت نوت شدن شرط
ادغام تا از تحمرّ تحمرّ احمرّ تحمرّ گشتند ان تحمرّ ان تحمرّ ان احمرّ ان تحمرّ شدند
تثنیه ہا و جموع فرق ندارند مجموعہ ہذا ان تحمرّا ان تحمرّا ان تحمرّوا ان تحمرّ
ان تحمرّا ان تحمررن ان تحمرّ ان تحمرّا ان تحمرّوا ان تحمرّی ان
تحمرّا ان تحمررن ان احمرّ ان نحمرّ مجهول علی ہذا القیاس ان تحمرّ
ان تحمرّا ان تحمرّوا الخ نواصب فرق ندارند احمرّ در اصل تحمرّ بود تحمرّ
فعل مضارع مخاطب معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع مخاطب معلوم
را امر حاضر سازند تا کہ علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی ساکن ماند
چون ابتدا بساکن محال بود پس ہمزہ وصلی مکسورہ در اولش در آوردند آخرش را
وقف کردند الخ بعدہ التقاء الساکنین شد میان دو رای اولی از جہت ادغام
رای ثانی از جہت وقف الخ از تحمرّ تا احمرّ گشت احمرّ شد تثنیه ہا وغیرہ قیاس ہست
لہذا تکرار نشد مجموعہ ہذا احمرّ احمرّا احمرّوا احمرّی احمرّا احمررن
احمرنّ در اصل احمرّ بود چون نون تاکید ثقیلہ با او متصل شد پس ادہمان شد
تا از احمرّ گشت احمرنّ شد تثنیه ہا وغیرہ قیاس کن مجموعہ ہذا احمرنّ
احمرانّ احمرنّ احمرنّ احمرانّ احمررنانّ و خفیفہ نیز قیاس کن
احمرن احمرن احمرن محمرّ محمرّ محمرّ ان ایضا قیاس ست باب ہما فعل
صحیح ثلاثی مزید فیہ بروزن افعال یفعال افعیلال آمدہ است چون احمار

يُحْمَارُّ اِحْمِيْرَارًا فَهُوَ مُحْمَارٌّ وَاُحْمُوْرَ يُحْمَارُّ اِحْمِيْرَارًا فَذَاكَ مُحْمَارٌّ لَمْ يُحْمَارَّ لَمْ يَحْمَارِرْ لَمْ يُحْمَارِّ لَمْ يُحْمَارِرْ لَا يَحْمَارُّ لَا يُحْمَارُّ لَنْ يَحْمَارَّ لَنْ يُحْمَارَّ لِيَحْمَارَّ لِيَحْمَارِّ لِيَحْمَارِرْ لِيُحْمَارَّ لِيُحْمَارِرْ الامر منه اِحْمَارَّ اِحْمَارِّ اِحْمَارِرْ والنهي عنه لَا تَحْمَارَّ لَا تَحْمَارِّ لَا تَحْمَارِرْ لَا تُحْمَارَّ لَا تُحْمَارِرْ والظرف منه مُحْمَارٌّ مُحْمَارَّانِ اِحْمَارٌّ در اصل اِحْمِيْرَارًا بود اِحْمِيْرَارًا اسم مصدر بود چون خواستند که اسم مصدر را فعل ماضی معلوم سازند کسرهٔ میم را بفتحه بدل کردند الف و تنوین مصدری را حذف کردند تا اِحْمِيْرَرَ گشت اِحْمِيَرَّ شد بعده یا ساکن ماقبلش مفتوح آن یا را به الف بدل کردند تا از اِحْمِيَرَّ گشت اِحْمَارَرَ شد اِحْمَارَرَ اِحْمَارَرَ الخ بر طبقهٔ اِحْمَرَّ اِحْمَرَرَ این باب قیاس ست باب دہم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیه بر وزن اِسْتَفْعَلَ يَسْتَفْعِلُ اِسْتِفْعَالًا آمده است همچون اِسْتَخْرَجَ يَسْتَخْرِجُ اِسْتِخْرَاجًا فهو مُسْتَخْرِجٌ و اُسْتُخْرِجَ يُسْتَخْرَجُ اِسْتِخْرَاجًا فذاك مُسْتَخْرَجٌ لَمْ يَسْتَخْرِجْ لَمْ يُسْتَخْرَجْ لَا يَسْتَخْرِجُ لَا يُسْتَخْرَجُ لَنْ يَسْتَخْرِجَ لَنْ يُسْتَخْرَجَ لِيَسْتَخْرِجْ لِيُسْتَخْرَجْ الامر منه اِسْتَخْرِجْ والنهي عنه لَا تَسْتَخْرِجْ لَا تُسْتَخْرَجْ والظرف منه مُسْتَخْرَجٌ مُسْتَخْرَجَانِ این باب را جمیع قیاس می دانند

باب یازدهم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیه که بر وزن اِفْعَوَّلَ يَفْعَوِّلُ اِفْعِوَّالًا آمده است همچون اِجْلَوَّذَ يَجْلَوِّذُ اِجْلِوَّاذًا فهو مُجْلَوِّذٌ

وَاُجْلُوِّزَ یُجْلَوَّزُ اِجْلِوَّاذًا فذاک مُجْلَوَّذٌ لَمْ یَجْلَوِّذْ لَمْ یُجْلَوَّذْ لَا یَجْلَوِّذُ
لَا یُجْلَوَّذُ لَنْ یَجْلَوِّذَ لَنْ یُجْلَوَّذَ لِیَجْلَوِّذْ لِیُجْلَوَّذْ الامر منه اِجْلَوِّذْ
والنہی عنہ لَا تَجْلَوِّذْ لَا تُجْلَوَّذْ والظرف منه مُجْلَوَّذٌ مُجْلَوَّذَانِ
باب دوازدہم از فعل صحیح ثلاثی مزید فیہ بروزن اِفْعَوْعَلَ یَفْعَوْعِلُ
اِفْعِیْعَالًا آمدہ است ہمچون اِعْشَوْشَبَ یَعْشَوْشِبُ اِعْشِیْشَابًا
فهو مُعْشَوْشِبٌ وَاُعْشَوْشِبَ یُعْشَوْشَبُ اِعْشِیْشَابًا فذاک مُعْشَوْشَبٌ
لَمْ یَعْشَوْشِبْ لَمْ یُعْشَوْشَبْ لَا یَعْشَوْشِبُ لَا یُعْشَوْشَبُ
لَنْ یَعْشَوْشِبَ لَنْ یُعْشَوْشَبَ لِیَعْشَوْشِبْ لِیُعْشَوْشَبْ
الامر منه اِعْشَوْشِبْ والنہی عنہ لَا تَعْشَوْشِبْ لَا
تُعْشَوْشَبْ والظرف منه مُعْشَوْشَبٌ مُعْشَوْشَبَانِ اِعْشِیْشَابًا
دراصل اِعْشِوْشَابًا بود واؤ ساکن ماقبلش مکسور آن واؤ را یا بدل
کردند تا از اِعْشِوْشَابًا گشت اِعْشِیْشَابًا شد اِعْشَوْشَبَ دراصل اِعْشِیْشَابًا
بود اِعْشِیْشَابًا اسم مصدر بود چون خواستند کہ اسم مصدر را فعل ماضی
معلوم سازند رد کردند بسوی اصلش کہ اصلش اِعْشِوْشَابًا بود کسرہ شین را
نقعہ بدل کردند الف و تنوین مصدری را حذف کردند تا از اِعْشَوْشَابًا
گشت اِعْشَوْشَبَ شد اِعْشَوْشَبَ اِعْشَوْشَبَا اِعْشَوْشَبُوا الخ
بدانکہ فعل صحیح رباعی مجرد در یک باب مشہور آمدہ است بروزن فَعْلَلَ یُفَعْلِلُ

فَعْلَلَةً و فِعْلَالاً آمده است ہمچون دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ دَحْرَجَةً و دِحْرَاجًا فهو مُدَحْرِجٌ و دُحْرِجَ یُدَحْرَجُ دَحْرَجَةً و دِحْرَاجًا فذاك مُدَحْرَجٌ لَمْ یُدَحْرِجْ لَمْ یُدَحْرَجْ لَا یُدَحْرِجُ لَا یُدَحْرَجُ لَنْ یُدَحْرِجَ لَنْ یُدَحْرَجَ لِیُدَحْرِجْ لِیُدَحْرَجْ الامر منه دَحْرِجْ والنهی عنه لَا تُدَحْرِجْ لَا تُدَحْرَجْ الظرف منه مُدَحْرَجٌ مُدَحْرَجَانِ دَحْرَجَ در اصل دَحْرَاجًا بود دِحْرَاجًا اسم مصدر بود الخ کسره دال را بفتحه بدل کردند الف و تنوین مصدری را حذف کردند تا از دِحْرَاجًا گشت دَحْرَجَ شد دَحْرَجَا دَحْرَجُوْا دَحْرَجَتْ دَحْرَجَتَا دَحْرَجْنَ الخ این باب از روئے اعلال بر باب تَفْعِیْل قیاس ست بدانکه فعل صحیح رباعی مزید فیه بر سه باب مشهور آمده است باب اول از فعل صحیح رباعی مزید فیه بر وزن تَفَعْلَلَ یَتَفَعْلَلُ تَفَعْلُلاً آمده است ہمچون تَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجًا فهو مُتَدَحْرِجٌ و تُدُحْرِجَ یُتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجًا فذاك مُتَدَحْرَجٌ لَمْ یَتَدَحْرَجْ لَمْ یُتَدَحْرَجْ ---- لَا یَتَدَحْرَجُ لَا یُتَدَحْرَجُ لَنْ یَتَدَحْرَجَ لَنْ یُتَدَحْرَجَ لِیَتَدَحْرَجْ لِیُتَدَحْرَجْ الامر منه تَدَحْرَجْ والنهی عنه لَا تَتَدَحْرَجْ لَا تُتَدَحْرَجْ والظرف منه مُتَدَحْرَجٌ مُتَدَحْرَجَانِ تَدَحْرَجَ در اصل تَدَحْرُجًا بود الخ ضمه را بفتحه بدل کردند --- و تنوین مصدری را حذف کردند تا از تَدَحْرُجًا گشت۔

تَدَحْرَجَ شد تَدَحْرُجٌ تَدَحْرُجَا تَدَحْرَجُوْا الخ بر باب تَفَعُّل قیاس ست

باب دوم از فعل صحیح رباعی مزید فیه که بر وزن اِفْعَنْلَلَ یَفْعَنْلِلُ اِفْعِنْلَالًا

آمده است همچون اِحْرَنْجَمَ یَحْرَنْجِمُ اِحْرِنْجَامًا فهو مُحْرَنْجِمٌ و اُحْرُنْجِمَ

یُحْرَنْجَمُ اِحْرِنْجَامًا فذاك مُحْرَنْجَمٌ لَمْ یَحْرَنْجِمْ لَمْ یُحْرَنْجَمْ لَا یَحْرَنْجِمُ

لَا یُحْرَنْجَمُ لَنْ یَحْرَنْجِمَ لَنْ یُحْرَنْجَمَ لَیَحْرَنْجِمَنَّ لِیُحْرَنْجَمْ والامر منه اِحْرَنْجِمْ

والنهی عنه لَا تَحْرَنْجِمْ لَا تُحْرَنْجَمْ والظرف منه مُحْرَنْجَمٌ مُحْرَنْجَمَانِ

این باب بر استفعال از روی اعلال قیاس ست باب سوم از فعل صحیح رباعی مزید فیه

بر وزن اِفْعَلَلَّ یَفْعَلِلُّ اِفْعِلَّالًا آمده است همچون اِقْشَعَرَّ یَقْشَعِرُّ اِقْشِعْرَارًا

فهو مُقْشَعِرٌّ و اُقْشُعِرَّ یُقْشَعَرُّ اِقْشِعْرَارًا فذاك مُقْشَعَرٌّ لَمْ

یَقْشَعِرَّ لَمْ یَقْشَعْرِرْ لَمْ یُقْشَعَرَّ لَمْ یُقْشَعْرَرْ لَا یَقْشَعِرُّ لَا یُقْشَعَرُّ

لَنْ یَقْشَعِرَّ لَنْ یُقْشَعَرَّ لَیَقْشَعِرَّنَّ لِیَقْشَعِرَّ لِیَقْشَعْرِرْ لِیُقْشَعَرَّ لِیُقْشَعْرَرْ

الامر منه اِقْشَعِرَّ اِقْشَعْرِرْ والنهی عنه لَا تَقْشَعِرَّ لَا تَقْشَعْرِرْ

لَا تُقْشَعَرَّ لَا تُقْشَعْرَرْ والظرف منه مُقْشَعَرٌّ مُقْشَعَرَّانِ

اِقْشَعَرَّ در اصل اِقْشَعْرَرَ بود اِقْشِعْرَارًا اسم مصدر بود الخ کسره شین را

بفتحه بدل کردند الف و تنوین مصدری را حذف کردند تا از اِقْشِعْرَارًا

گشت اِقْشَعْرَرَ ۲ شد اِقْشَعْرَرَ اِقْشَعْرَرَ ۱ اِقْشَعْرَرُوْا

اِقْشَعْرَرَتْ اِقْشَعْرَرَتَا اِقْشَعْرَرْنَ اِقْشَعْرَرْتَ اِقْشَعْرَرْتُمَا اِقْشَعْرَرْتُمْ

حاشیه: ... [illegible]

اِقْشَعْرَرْتِ اِقْشَعْرَرْتُمَا اِقْشَعْرَرْتُنَّ اِقْشَعْرَرْتُ اِقْشَعْرَرْنَا
بعده در اِقْشَعْرَرَ اِقْشَعْرَرَا اِقْشَعْرَرُوْا اِقْشَعْرَرَتْ اِقْشَعْرَرَتَا دو حرف
از یک جنس بهم آمدند هر دو متحرک این چنین ثقیل بود حرکت اولی را نقل کردند بما
قبل دادند بعده اول ساکن ثانی متحرک اول در ثانی ادغام کردند و در باقی
صیغها چیزی نکردند از جهت فوت شدن شرط ادغام و هو تحرک ثانی تا از
اِقْشَعْرَرَ اِقْشَعْرَرَا اِقْشَعْرَرُوْا اِقْشَعْرَرَتْ اِقْشَعْرَرَتَا گشتند اِقْشَعَرَّ اِقْشَعَرَّا
اِقْشَعَرُّوْا اِقْشَعَرَّتْ اِقْشَعَرَّتَا شدند مجموعه هامی باشد اِقْشَعَرَّ اِقْشَعَرَّا اِقْشَعَرُّوْا
اِقْشَعَرَّتْ اِقْشَعَرَّتَا اِقْشَعْرَرْنَ اِقْشَعْرَرْتَ اِقْشَعْرَرْتُمَا اِقْشَعْرَرْتُمْ
اِقْشَعْرَرْتِ اِقْشَعْرَرْتُمَا اِقْشَعْرَرْتُنَّ اِقْشَعْرَرْتُ اِقْشَعْرَرْنَا
یَقْشَعِرُّ در اصل اِقْشَعَرَّ بود اِقْشَعَرَّ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند که
فعل ماضی معلوم را فعل مضارع معلوم سازند رد کردند بسوی اصلش که
اصلش اِقْشَعْرَرَ بود همزه ماضی را حذف کردند پس یک حرف از حروف
أتین مفتوحه در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت کسره دادند آخرش اعراب
رفعی در آوردند تا از اِقْشَعْرَرَ گشت یَقْشَعْرِرُ شد یَقْشَعِرُّ یَقْشَعِرَّانِ یَقْشَعِرُّوْنَ
تَقْشَعِرُّ تَقْشَعِرَّانِ یَقْشَعْرِرْنَ تَقْشَعِرُّ تَقْشَعِرَّانِ تَقْشَعِرُّوْنَ
تَقْشَعِرِّیْنَ تَقْشَعِرَّانِ تَقْشَعْرِرْنَ أَقْشَعِرُّ نَقْشَعِرُّ بعده
دو حرف از یک جنس بهم آمدند هر دو متحرک این چنین ثقیل بود حرکت اولی

را نقل کردند بماقبل دادند بعده اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام
کردند تفعلن از جمع مؤنث از جهت فوت شدن شرط ادغام و تحرک ثانی تا از
یَقْشَعْرِرُ یَقْشَعْرِرَانِ الخ گشتند یَقْشَعِرُّ یَقْشَعِرَّانِ یَقْشَعِرُّوْنَ تَقْشَعِرُّ تَقْشَعِرَّانِ
یَقْشَعْرِرْنَ الخ شدند بدان که این باب باب اِفْعِلَال به یک نمط میباشد این
قدر فرق اندک موجود است که حرکت انداخته شود بماقبل داده میشود در باب
اِفْعِلَال که عبارت از اِحْمَرَّ یَحْمَرُّ است حرکت بماقبل داده نمی شد بدانکه از
برائے مثال شش باب مشهور آمده است باب اول از مثال واوی قیاس
بر ضَرَبَ یَضْرِبُ است بر وزن فَعَلَ یَفْعِلُ فَعْلًا و فِعْلَةً آمده همچون وَعَدَ
یَعِدُ وَعْدًا و عِدَةً فهو واعِدٌ و وُعِدَ یُوْعَدُ وَعْدًا و عِدَةً فذاک
پیمان کردن
مَوْعُوْدٌ لم یَعِدْ لم یُوْعَدْ لا یَعِدُ لا یُوْعَدُ لن یَعِدَ لن یُوْعَدَ لِیَعِدْ لِیُوْعَدْ الامر
منه عِدْ والنهی عنه لا تَعِدْ لا تُوْعَدْ والظرف منه مَوْعِدٌ والآلة مِیْعَدٌ و مِیْعَدَةٌ
و مِیْعَادٌ والجمع منهما مَوَاعِدُ و مَوَاعِیْدُ وافعل التفضیل منه اَوْعَدُ
والمؤنث منه وُعْدٰی والجمع منهما اَوَاعِدُ و وُعَدُ ۔ عِدَةٌ در اصل وِعْدَةٌ
بود کسره بر واو ثقیل بود آن را انداخته بعده التقاء الساکنین شد میان واو و عین
واو را حذف کردند حرکت معلق شان بما بعد دادند تا از وِعْدَةٌ گشت عِدَةٌ شد
وَعْدًا در اصل وَعْدًا بود وَعْدًا اسم مصدر بود چون خواستند که اسم مصدر از فعل ماضی معلوم سازند
حرف اول تا ثالث مفتوح بر فتحه خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحه دادند بعین مصدری را حذف کردند

تا از وَعَدَا گشتند وَعَدَ شد وَعَدَ وَعَدَا وَعَدُوْا وَعَدَتْ وَعَدَتَا وَعَدْنَ
وَعَدْتَ وَعَدْتُمَا وَعَدْتُمْ وَعَدْتِ وَعَدْتُمَا وَعَدْتُنَّ وَعَدْتُ
وَعَدْنَا بعده در وَعَدْتَ وَعَدْتُمَا وَعَدْتُمْ وَعَدْتِ وَعَدْتُمَا وَعَدْتُنَّ
وَعَدْتُّ دال و تا بہم آمدند ہر دو را باہم قرب مخرج بود دال را تا کردند تا را
ادغام کردند تا از وَعَدْتَ الخ گشتند وَعَتَّ وَعَتُّمَا وَعَتُّمْ وَعَتِّ وَعَتُّمَا
وَعَتُّنَّ وَعَتُّ شدند در باقی صیغہا چیزی نکردند مجموعہ ہذا وَعَدَ وَعَدَا
وَعَدُوْا وَعَدَتْ وَعَدَتَا وَعَدْنَ وَعَتَّ وَعَتُّمَا وَعَتُّمْ وَعَتِّ
وَعَتُّمَا وَعَتُّنَّ وَعَتُّ وَعَدْنَا يَعِدُ در اصل وَعَدَ بود وَعَدَ فعل ماضی
معلوم بود الخ يُوْعِدُ شد يُوْعِدُ يُوْعِدَانِ يُوْعِدُوْنَ تُوْعِدُ تُوْعِدَانِ
يُوْعِدْنَ تُوْعِدُ تُوْعِدَانِ تُوْعِدُوْنَ تُوْعِدِيْنَ تُوْعِدَانِ تُوْعِدْنَ
اُوْعِدُ نُوْعِدُ بعده در يُوْعِدُ واوْ واقع شد میان یای مفتوحہ و کسرہ
لازمی و این چنین ثقیل بود واو را حذف کردند در باقی صیغہا نیز حذف
کردند طرداً للباب تا از يُوْعِدُ يُوْعِدَانِ الخ گشتند يَعِدُ يَعِدَانِ يَعِدُوْنَ
تَعِدُ تَعِدَانِ يَعِدْنَ تَعِدُ تَعِدَانِ تَعِدُوْنَ تَعِدِيْنَ تَعِدَانِ
تَعِدْنَ اَعِدُ نَعِدُ شدند وَاعِدٌ در اصل يَعِدُ بود يَعِدُ فعل مضارع
معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع معلوم را اسم فاعل سازند رد کردند
بسوی اصلش کہ اصلش يُوْعِدُ بود حرف مضارعت را حذف کردند ثانی ساکن را

حرکت فتحہ دادند الخ وَاعِدٌ شد وَاعِدٌ وَاعِدَانِ وَاعِدُونَ وَاعِدَةٌ وَاعِدَتَانِ وَاعِدَاتٌ وَعَدَةٌ وُعَّادٌ وُعَّدٌ اَوَاعِدُ اُوَيْعِدٌ وَاُوَيْعِدَةٌ مِنْ وَاعِدٍ اِلَى وُعَّدٍ قیاس است اَوَاعِدُ جمع تکسیر وَاعِدَةٌ است وَاعِدَةٌ اسم واحدہ مؤنثہ بود چون خواستند کہ اسم واحدہ مؤنثہ را جمع تکسیر سازند حرف اول برحالت خود باقی گذاشتند ثانی کہ قابل حرکت نبود آن را بواؤ مفتوحہ بدل کردند سوم جا الف از برائے علامت جمع تکسیر درآوردند الخ وَوَاعِدُ شد بعد اجتماع واوین شد در اول کلمہ و این چنین ثقیل بود واؤ اولی را بہمزہ مفتوحہ بدل کردند تا از وَوَاعِدُ گشت اَوَاعِدُ شد اُوَيْعِدٌ اُوَيْعِدَةٌ ہر دو مصغران وَاعِدٌ وَوَاعِدَةٌ است وَاعِدٌ و وَاعِدَةٌ ہر دو اسمی مکبران بودند چون خواستند کہ اسمی مکبران را اسمی مصغران سازند حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی کہ قابل حرکت نبود آن را بواؤ مفتوحہ بدل کردند سوم جا یا از برائے علامت تصغیر درآوردند الخ وُوَيْعِدٌ وُوَيْعِدَةٌ شدند بعدہ اجتماع واوین شد در اول کلمہ و این چنین ثقیل بود واؤ اولی را بہمزہ بدل کردند تا از وُوَيْعِدٌ وُوَيْعِدَةٌ گشتند اُوَيْعِدٌ و اُوَيْعِدَةٌ شدند وُعِدَ در اصل وَعَدَ بود وَعَدَ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند کہ فعل ماضی معلوم از فعل ماضی مجہول سازند حرف اول را حرکت ضمہ دادہ ما قبل آخر را حرکت کسرہ دادند تا از وَعَدَ گشت وُعِدَ شد وُعِدَ وُعِدَا وُعِدُوْا وُعِدَتْ وُعِدَتَا وُعِدْنَ وُعِدْتَ وُعِدْتُمَا وُعِدْتُمْ

وُعِتِ وُعِتُمَا وُعِتُنَّ وُعِتُّ وُعِدْنَا یُوْعَدُ دراصل یُعِدُ بود بعد از فعل مضارع معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع معلوم را فعل مضارع مجهول سازند رد کردند بسوئی اصلش که اصلش یُوْعِدُ بود حرف اول را حرکت ضمه دادند ما قبل آخر را حرکت فتحه دادند تا از یُوْعِدُ گشت یُوْعَدُ شد یُوْعَدُ یُوْعَدَانِ یُوْعَدُوْنَ تُوْعَدُ تُوْعَدَانِ یُوْعَدْنَ تُوْعَدُ تُوْعَدَانِ تُوْعَدُوْنَ تُوْعَدِیْنَ تُوْعَدَانِ تُوْعَدْنَ اُوْعَدُ نُوْعَدُ مَوْعُوْدٌ دراصل یُوْعَدُ بود یُوْعَدُ فعل مضارع مجهول بود الخ مَوْعُوْدٌ شد مَوْعُوْدٌ مَوْعُوْدَانِ مَوْعُوْدُوْنَ مَوْعُوْدَةٌ مَوْعُوْدَتَانِ مَوْعُوْدَاتٌ مَوَاعِیْدُ مُوَیْعِیْدٌ وَمُوَیْعِیْدَةٌ لَمْ یَعِدْ لَمْ تَعِدْ لَمْ اَعِدْ لَمْ نَعِدْ دراصل یَعِدُ تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ بودند چون لم جازمه مجدیه معلومه در اول ایشان درآوردند الخ فرق ندارند عِدْ دراصل تَعِدُ بود تَعِدُ فعل مضارع مخاطب معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع مخاطب معلوم را امر حاضر سازند تا که علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی متحرک ماند حاجت بهمزه وصلی نماند آخرش را وقف کردند الخ عِدْ شد مجموعه هذا عِدْ عِدَا عِدُوْا عِدِیْ عِدَا عِدْنَ عِدَنَّ دراصل عِدْ بود چون نون تاکید ثقیله باو متصل شد بعده التقاء الساکنین شد میان دال و نون مدغمه علی غیر حده چون التقاء الساکنین علی غیر حده در کلام عرب جائز نه بود دال را حرکت فتحه دادند تا از عِدْ گشت عِدَنَّ شد دیگر فرق ندارند عِدَنَّ عِدَانِّ

عِدْتَ عِدِتَ عِدَاتِ عِدْنَانِ عِدَنْ عِدَنْ عِدِنْ مَوْعِدًا فعل
مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند پس بعوض او میم مفتوحه
در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت کسره دادند در آخرش تنوین تمکن از برائی
علامت اسمیۃ در آوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت مَوْعِدٌ شد مَوْعِدَانِ
مَوْعِدَیْنِ ہر دو تثنیہ مَوْعِدٌ ست مَوْعِدٌ اسم واحد بود الخ مَوْعِدَانِ شد در حالت
رفع و یا مَوْعِدَیْنِ شد در حالتی نصب و جر مَوَاعِدُ جمع تکسیر مَوْعِدٌ ست آه مَوَاعِدُ
شد مُوَیْعِدٌ تصغیر مَوْعِدٌ ست مَوْعِدٌ اسم واحد مکبر بود الخ مُوَیْعِدٌ شد مِیْعَدٌ
نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بعوض
او میم مکسوره در اولش در آوردند الخ مِوْعَدٌ شد بعده واو ساکن ما قبلش
مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از مِوْعَدٌ گشت مِیْعَدٌ شد مِیْعَدَانِ
مِیْعَدَیْنِ ہر دو تثنیہ مِیْعَدٌ ست الخ مِیْعَدَانِ شد در حالت رفع و یا مِیْعَدَیْنِ شد
در حالتی نصب و جر مَوَاعِدُ جمع تکسیر مِیْعَدٌ ست مِیْعَدٌ اسم واحد بود چون خواستند
که اسم واحد را جمع تکسیر بسازند گردند بسوی اصلش که اصلش مِوْعَدٌ بود کسرہ میم را بفتحہ
بدل کردند ثانی ساکن را نیز حرکت فتحہ دادند سوم جا الف از برائی علامت
جمع تکسیر در آوردند حرف که ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسرہ دادند
تنوین را حذف کردند از جہت منع صرف تا از مِوْعَدٌ گشت مَوَاعِدُ شد مُوَیْعِدٌ
تصغیر مِیْعَدٌ ست مِیْعَدٌ اسم واحد مکبر بود الخ ردکردہ بسوی اصلش که اصلش مِوْعَدٌ

بود حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند مُوَیْعِدٌ شد مِیْعَدٌ
مِیْعَدَانِ مَوَاعِدُ مُوَیْعِدٌ آلت وسطی بہمراہ کبری الی آخر باب فرق ندارد
باب دوم از مثال وادی قیاس بر باب ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْبًا است بر وزن فَعَلَ
یَفْعِلُ فَعْلًا آمدہ است ہمچون وَضَعَ یَضَعُ وَضْعًا فہو وَاضِعٌ وَوُضِعَ
یُوْضَعُ وَضْعًا فذاک مَوْضُوْعٌ لَمْ یَضَعْ لَمْ یُوْضَعْ لَا یَضَعُ لَا یُوْضَعُ
لَنْ یَضَعَ لَنْ یُوْضَعَ لِیَضَعْ لِیُوْضَعْ الامر منہ ضَعْ والنہی عنہ لَا
تَضَعْ لَا تُوْضَعْ والظرف منہ مَوْضِعٌ والآلۃ منہ مِیْضَعٌ مِیْضَعَۃٌ
ومِیْضَاعٌ والجمع منہما مَوَاضِعُ ومَوَاضِیْعُ وافعل التفضیل منہ
اَوْضَعُ والمؤنث منہ وُضْعٰی والجمع منہما اَوَاضِعُ وَضَعَ یَضَعُ در اصل
وَضَعَ بود وَضَعَ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند کہ فعل ماضی معلوم را فعل مضارع
معلوم سازند یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحہ باسکون فا کلمہ در اولش در آوردند
ماقبل آخر را حرکت کسرہ دادند در آخرش اعراب رفعی در آوردند تا از وَضَعَ گشت یَوْضِعُ
شد بعدہ واو واقع شد میان یای مفتوحہ وکسرہ لازمی وایں چنیں ثقیل بود واو را
حذف کردند تا از یَوْضِعُ گشت یَضِعُ شد بعدہ کسرہ ضاد را بہ فتحہ بدل کردند از جہت
مجاورت حرف حلق تا از یَضِعُ گشت یَضَعُ شد یَضَعُ یَضَعَانِ یَضَعُوْنَ الخ
دیگر مخالفت موجود نیست باب سوم از مثال یائی قیاس بر باب ضَرَبَ یَضْرِبُ
ضَرْبًا چون فَعَلَ یَفْعِلُ فَعْلًا آمدہ است ہمچون یَسَرَ یَیْسِرُ یَسْرًا فہو یَاسِرٌ
آسان شدن

وَلُیْسِرَ یُوْسَرُ یُسْرًا فذاك مَیْسُوْرٌ لَمْ یَیْسِرْ لَمْ یُوْسَرْ لَا یَیْسِرُ لَا یُوْسَرُ لَنْ یَیْسِرَ لَنْ یُوْسَرَ لِیَیْسِرْ لِیُوْسَرْ الامر منه اِیْسِرْ والنهی عنه لَا تَیْسِرْ لَا تُوْسَرْ والظرف منه مَیْسِرٌ والاٰلة منه مِیْسَرٌ ومِیْسَرَةٌ و مِیْسَارٌ والجمع منهما مَیَاسِرُ ومَیَاسِیْرُ وافعل التفصیل منه اَیْسَرُ والمونث منه یُسْرٰی والجمع منهما اَیَاسِرُ ویُسَرٌ این باب بدون اسم مفعول که قدری فرق دارند آنکه مَیْسُوْرٌ دراصل یُوْسَرُ بود یُوْسَرُ فعل مضارع مجهول بود چون خواستند که فعل مضارع مجهول را اسم مفعول سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش یُیْسَرُ بود حرف مضارعت را حذف کردند بعوض او میم مفتوحه در اولش درآوردند الخ مَیْسُوْرٌ شد باب چہارم مثال وادی قیاس بر عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْمًا آمده است چون وَجِلَ یَوْجَلُ وَجَلًا الوجل ترسیدن فهو وَاجِلٌ وَوُجِلَ یُوْجَلُ وَجَلًا فذاك مَوْجُوْلٌ لَمْ یَوْجَلْ لَمْ یُوْجَلْ لَا یَوْجَلُ لَا یُوْجَلُ لَنْ یَوْجَلَ لَنْ یُوْجَلَ لِیَوْجَلْ لِیُوْجَلْ الامر منه اِیْجَلْ والنهی عنه لَا تَوْجَلْ لَا تُوْجَلْ الظرف منه مَوْجَلٌ والاٰلة منه مِیْجَلٌ ومِیْجَلَةٌ و مِیْجَالٌ والجمع منهما مَوَاجِلُ ومَوَاجِیْلُ وافعل التفصیل منه اَوْجَلُ والمونث منه وُجْلٰی والجمع منهما اَوَاجِلُ ووُجَلٌ باب پنجم از مثال وادی قیاس بر حَسِبَ یَحْسِبُ حِسْبَانًا آمده است چون وَرِمَ یَرِمُ وَرَمًا الورم آماسیدن فهو وَارِمٌ وَوُرِمَ یُوْرَمُ وَرَمًا فذاك مَوْرُوْمٌ

لَمْ يَرِمْ لَمْ يُوْرَمْ لَا يَرِمُ لَا يُوْرَمُ لَنْ يَرِمَ لَنْ يُوْرَمَ لِيَرِمْ لِيُوْرَمْ الامر منه رِمْ والنهی عنه لَا تَرِمْ لَا تُوْرَمْ الظرف منه مَوْرِمٌ والآلة منه مِيْرَمٌ ومِيْرَمَةٌ ومِيْرَامٌ والجمع منهما مَوَارِمُ ومَوَارِيْمُ وافعل تفضیل منه اَوْرَمُ والمونث منه وُرْمٰی والجمع منهما اَوَارِمُ ووُرَمٌ باب ششم از مثال واوی قیاس بر شَرُفَ يَشْرُفُ شَرَفًا آمده است چون وَسُمَ يَوْسُمُ وَسَامًا الوسم داغ نہادن فهو وَسِيْمٌ لَمْ يَوْسُمْ لَا يَوْسُمُ لَنْ يَوْسُمَ لِيَوْسُمْ الامر منه اُوْسُمْ والنهی عنه لَا تَوْسُمْ الظرف منه مَوْسِمٌ والجمع منه مَوَاسِمُ وافعل تفضیل منه اَوْسَمُ والمونث منه وُسْمٰی والجمع منهما اَوَاسِمُ ووُسَمٌ مَوْسِمٌ را از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بجائے او میم مفتوحہ درآوردند ماقبل آخر را حرکت کسره دادند زیرا که ظرف از مثال مکسور است مطلقًا تا التباس نیاید بوزن فَوْعَلٌ مثل جَوْرَبٌ بعلت زیادة الواو واصالة المیم ودرآخرش تنوین تمکن از برائے علامۃ اسمیّۃ آوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت مَوْسِمٌ شد ۔ بدانکه اجوف بر سه باب مشهور آمده است باب اول از اجوف واوی قیاس بر نَصَرَ يَنْصُرُ نَصْرًا آمده است همچون قَالَ يَقُوْلُ قَوْلًا فهو قَائِلٌ وقِيْلَ يُقَالُ قَوْلًا فذاك مَقُوْلٌ لَمْ يَقُلْ لَمْ يُقَلْ لَا يَقُوْلُ لَا يُقَالُ لَنْ يَقُوْلَ لَنْ يُقَالَ لِيَقُلْ لِيُقَلْ الامر منه قُلْ والنهی عنه لَا تَقُلْ لَا تُقَلْ والظرف منه مَقَالٌ والآلة منه مِقْوَلٌ

ومِقْوَلَۃٌ ومِقْوَالٌ والجمع منہما مَقَاوِلُ ومَقَاوِیْلُ وافعل التفضیل منہ
اَقْوَلُ والمونث منہ قُوْلیٰ والجمع منہما اقاوِلُ وقُوَلُ قَالَ دراصل قَوْلاً
بود قَوْلاً اسم مصدر بود چون خواستند کہ اسم مصدر را فعل ماضی معلوم سازند
حرف اول وثالث مفتوحہ بر فتحہ خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند
تنوین مصدری را حذف کردند تا از قَوْلاً گشت قَوَلَ شد قَوَلَ قَوَلاَ قَوَلُوْا
قَوَلَتْ قَوَلَتَا قَوَلْنَ قَوَلْتَ قَوَلْتُمَا قَوَلْتُمْ قَوَلْتِ قَوَلْتُمَا قَوَلْتُنَّ
قَوَلْتُ قَوَلْنَا بعدہ در قَوَلَ قَوَلاَ قَوَلُوْا قَوَلَتْ قَوَلَتَا واوِ متحرک ماقبلش
مفتوح آن واو را بالف بدل کردند تا از قَوَلَ قَوَلاَ قَوَلُوْا قَوَلَتْ
قَوَلَتَا گشتند قَالَ قَالاَ قَالُوْا قَالَتْ قَالَتَا شدند ودر قَوَلْنَ قَوَلْتَ
قَوَلْتُمَا قَوَلْتُمْ قَوَلْتِ قَوَلْتُمَا قَوَلْتُنَّ قَوَلْتُ قَوَلْنَا واوِ متحرک ماقبلش
مفتوح آن واو را بالف بدل کردند بعدہ التقاء الساکنین شد میان الف و
لام الف را حذف کردند تا از قَوَلْنَ الخ گشتند قَلْنَ قَلْتَ قَلْتُمَا قَلْتُمْ الخ شدند
لا لام لان اللام حرف صحیح وحذف حرف صحیح غیر جائز ۱۲
بعدہ فتحہ قاف را بضمہ بدل کردند تا دلالت کند بر حذفیت واوِ منقلبہ تا از
قَلْنَ قَلْتَ الخ گشتند قُلْنَ قُلْتَ قُلْتُمَا قُلْتُمْ قُلْتِ قُلْتُمَا قُلْتُنَّ قُلْتُ
قُلْنَا شدند مجموعہ ہذا قَالَ قَالاَ قَالُوْا قَالَتْ قَالَتَا قُلْنَ قُلْتَ قُلْتُمَا قُلْتُمْ
قُلْتِ قُلْتُمَا قُلْتُنَّ قُلْتُ قُلْنَا يَقُوْلُ دراصل قَالَ بود قَالَ فعل
ماضی معلوم بود الخ ذکر دند بسوی اصلش کہ اصلش قَوَلَ بود یک حرف

از حروف اَتَیْنَ مفتوحہ باسکون فاکلمہ درادلش درآوردند ماقبل آخر راحرکت
ضمہ دادند الخ یَقُوْلُ شد یَقْوُلُ یَقُوْلَانِ یَقُوْلُوْنَ تَقُوْ تَقُوْلَانِ یَقُوْلُنَ تَقُوْلُ
تَقُوْلَانِ تَقُوْلُوْنَ تَقُوْلِیْنَ تَقُوْلَانِ تَقُوْلُنَ اَقُوْلُ نَقُوْلُ بعدہ واوِ متحرک
ماقبلش حرف صحیح ساکن حرکت واو را نقل کردند بما قبل دادند بعدہ
التقاء ساکنین شد میان واو و لام در جمع مونث آن واو را حذف کردند
تا از یَقْوُلُ یَقْوُلَانِ یَقْوُلُوْنَ الی آخرہ گشتند یَقُوْلُ یَقُوْلَانِ یَقُوْلُوْنَ
تَقُوْلُ تَقُوْلَانِ یَقُلْنَ تَقُوْلُ تَقُوْلَانِ تَقُوْلُوْنَ تَقُوْلِیْنَ تَقُوْلَانِ تَقُلْنَ
اَقُوْلُ نَقُوْلُ شد نقَائِلٌ در اصل یَقْوُلُ بود یَقْوُلُ فعل مضارع معلوم بود
چون خواستند کہ فعل مضارع معلوم را اسم فاعل سازند رد کردند بسوی اصلش
کہ اصلش یَقْوُلُ بود حرف مضارعت را حذف کردند ثانی ساکن را حرکت فتحہ
دادند سوم جا الف از برائے علامت اسم فاعل درآوردند الخ قَاوِلٌ شد بعدہ واوِ
متحرک ماقبل مفتوح الف ساکنہ را اعتبار نیست آن واو را بہ الف بدل کردند بعدہ
التقاء ساکنین شد میان العین الف ثانی را بہمزہ مکسورہ بدل کردند تا از قَاوِلٌ گشت
قَائِلٌ شد قَائِلٌ قَائِلَانِ قَائِلُوْنَ قَائِلَةٌ قَائِلَتَانِ قَائِلَاتٌ قَوَلَةٌ قُوَّالٌ قُوَّلٌ
قَوَائِلُ قُوَیْلٌ قُوَیْلَةٌ مِنْ قَائِلٌ الی قَائِلَاةٌ حالات ثلثہ اعراب
بر صحیح قیاس میباشد قَوَلَۃٌ جمع تکسیر قَائِلٌ است قَائِلٌ اسم واحد مذکر بود الخ رد
کردند بسوی اصلش کہ اصلش قَاوِلٌ بود حرف اول وثالث و رابع را حرکت

فتحہ دادند الف وحدان را حذف کردند بہ عوض او در آخرش تائی متحرکہ منونہ از برائے علامت جمع تکسیر در آوردند تا از قَادِلٌ گشت قَوَلَۃٌ شد قُوَّالٌ نیز جمع تکسیر قائِلٌ ست قَائِلٌ اسم واحد مذکر بود الخ ردکردند بسوی اصلش کہ اصلش قَاوِلٌ بود حرفِ اول را حرکت ضمہ دادند ثالث را مشدد ساختند حرکت فتحہ دادند الف وحدان را حذف کردند الخ قُوَّالٌ شد قُوَّلٌ خود قیاس کنید قَوَائِلُ جمع تکسیر قَائِلَۃٌ ست قَائِلَۃٌ اسم واحدہ مونثہ بود چون خواستند کہ اسم واحدہ مونثہ را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوی اصل کہ اصلش قَاوِلَۃٌ بود حرفِ اول را بہ حالت خود باقی گذاشتند ثانی کہ قابلِ حرکت نبود آن را بواوِ مفتوحہ بدل کردند سوم جا الف از برائے علامت جمع تکسیر در آوردند حرف کہ مابعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تا وتنوین را حذف کردند از جہت ضدیت ومنع صرف تا از قَاوِلَۃٌ گشت قَوَاوِلُ شد بعدہ واوْ واقع شد بعد از الف زائدہ واین چنین تعلیل بود آن واوْ را بہمزہ مکسورہ بدل کردند تا از قَوَاوِلُ گشت قَوَائِلُ شد قُوَیْلٌ وقُوَیْلَۃٌ ہر دو مصغران قَائِلٌ وقَائِلَۃٌ است قَائِلٌ وقَائِلَۃٌ ہر دو اسمی مکبران بودند الخ ردکردند بسوی اصلش کہ اصل ایشان قَاوِلٌ وقَاوِلَۃٌ بودند حرفِ اول را حرکتِ ضمہ دادند ثانی کہ قابلِ حرکت نبود آن را بواوِ مفتوحہ بدل کردند سوم جا یا از برائے علامت تصغیر در آوردند حرف کہ مابعد از یائی تصغیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تا از

قَاوِلٌ وقَاوِلَةٌ گشتند قُوَيْوِلٌ وقُوَيْوِلَةٌ شدند بعده واو و یا بهم آمدند نخستین حرف ایشان ساکن بود واو را بیا بدل کردند یا و ریا ادغام کردند تا از قُوَيْوِلٌ وقُوَيْوِلَةٌ گشتند قُوَيِّلٌ وقُوَيِّلَةٌ شدند قِيْلَ دراصل قَالَ بود قَالَ فعل ماضی معلوم بود الخ رد کردند بسوی اصلش که اصلش قَوَلَ بود حرف اول را حرکت ضمه دادند ما قبل آخر را حرکت کسره دادند تا از قَوَلَ گشت قُوِلَ شد قُوِلَ قُوِلَا قُوِلُوْا قُوِلَتْ قُوِلَتَا قُوِلْنَ قُوِلْتَ قُوِلْتُمَا قُوِلْتُمْ قُوِلْتِ قُوِلْتُمَا قُوِلْتُنَّ قُوِلْتُ قُوِلْنَا بعده در قُوِلَ قُوِلَا قُوِلُوْا قُوِلَتْ قُوِلَتَا کسره بر واو ثقیل بود آن را نقل کردند بما قبل دادند بعد از سلب حرکت ما قبل بعد واو ساکن ما قبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از قُوِلَ قُوِلَا قُوِلُوْا قُوِلَتْ قُوِلَتَا گشتند قِيْلَ قِيْلَا قِيْلُوْا قِيْلَتْ قِيْلَتَا شد بعده در قُوِلْنَ قُوِلْتَ قُوِلْتُمَا قُوِلْتُمْ قُوِلْتِ قُوِلْتُمَا قُوِلْتُنَّ قُوِلْتُ قُوِلْنَا کسره بر واو ثقیل بود آن را انداختند بعده التقاء ساکنین شد میان واو و لام واو را حذف کردند تا از قُوِلْنَ قُوِلْتَ قُوِلْتُمَا الخ گشتند قُلْنَ قُلْتَ قُلْتُمَا قُلْتُمْ قُلْتِ قُلْتُمَا قُلْتُنَّ قُلْتُ قُلْنَا شدند يُقَالُ دراصل يَقُوْلُ بود يَقُوْلُ فعل مضارع معلوم بود الخ رد کردند بسوی اصلش که اصلش يَقْوُلُ بود حرف اول را حرکت ضمه دادند ما قبل آخر را حرکت فتح دادند الخ بعده واو متحرک ما قبلش حرف صحیح ساکن حرکت واو را نقل کردند بما قبل دادند بعده واو ساکن ما قبلش مفتوح آن واو را به الف بدل کردند بعد التقاء ساکنین شد میان

الف ولام در جمع مونث الف را حذف کردند تا از یُقْوَلُ یُقْوَلَانِ الخ گشتند
یُقَالُ یُقَالَانِ یُقَالُوْنَ تُقَالُ تُقَالَانِ یُقَلْنَ تُقَالُ تُقَالَانِ تُقَالُوْنَ تُقَالِیْنَ
تُقَالَانِ تُقَلْنَ اُقَالُ نُقَالُ شدند مَقُوْلٌ در اصل یُقَالُ بود یُقَالُ فعل
مضارع مجهول بود چون خواستند که فعل مضارع مجهول را اسم مفعول سازند رد
کردند بسوئے اصلش که اصلش یُقْوَلُ بود حرف مضارعت را حذف کردند بعوض
او میم مفتوحه در اولش در آوردند الخ مَقْوُوْلٌ شد بعده واو متحرک ماقبلش حرف
صحیح ساکن حرکت واو را نقل کردند بما قبل وادند بعده التقاء ساکنین شد
میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند تا از مَقْوُوْلٌ گشت مَقُوْلٌ شد مَقُوْلٌ
مَقُوْلَانِ مَقُوْلُوْنَ مَقُوْلَةٌ مَقُوْلَتَانِ مَقُوْلَاتٌ مَقَاوِیْلُ مَقِیْلٌ مُقَیْلَةٌ
مِن مَقُوْلٌ اِلٰی مَقُوْلَاتٌ حالات ثلثه قیاس صیبا شد مَقَاوِیْلُ. جمع
تکسیر مَقُوْلٌ و مَقُوْلَةٌ ست مَقُوْلٌ و مَقُوْلَةٌ هر دو اسمی وحدان بودند
چون خواستند که اسمی وحدان را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوئے اصلش که اصل ایشان
مَقْوُوْلٌ و مَقْوُوْلَةٌ بودند حرف اول را بر حالت خود باقی گذاشتند الخ مَقَاوُوْلُ
شد بعد واو ساکن ماقبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از مَقَاوُوْلُ گشت
مَقَاوِیْلُ شد بعده واو واقع شد بعد از الف زائده و این چنین ثقیل بود آن
واو را بهمزهٔ مکسوره بدل کردند تا از مَقَاوِیْلُ گشت مَقَائِیْلُ شد مُقَیْلٌ و مُقَیْلَةٌ
هر دو مصغران مَقُوْلٌ و مَقُوْلَةٌ است مَقُوْلٌ و مَقُوْلَةٌ هر دو اسمی مکبر بودند چون خواستند

که این مکبّران یا ایمی مصغران سازند زد کردند بسوی اصلش که اصل ایشان مَقْوُوْلٌ
وَمَقْوُوْلَةٌ بودند حرف اول را حرکت ضمه دادند اُمُقْوُوْلٌ وَمُقَيْوِلَةٌ شدند بعده
واو ساکن ماقبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از مُقَيْوِلٌ وَمُقَيْوِلَةٌ گشتند مُقَيْوِيْلٌ
وَمُقَيْوِيْلَةٌ شدند بعده واو و یا بهم آمدند نخستین حرف ایشان ساکن بود واو را بیا بدل
کردند تا از مُقَيْوِيْلٌ وَمُقَيْوِيْلَةٌ گشتند مُقَيْيِيْلٌ مُقَيْيِيْلَةٌ شدند بعده اجتماع ثلاث
یایات شدند چون اجتماع ثلاث یایات در کلام عرب مستکره پنداشتند یای
اول در ثانی ادغام کردند ثالث را حذف کردند تا از مُقَيِّيْلٌ وَمُقَيِّيْلَةٌ
گشتند مُقَيِّلٌ وَمُقَيِّلَةٌ شدند اِنْ يَقُلْ اِنْ تَقُلْ اِنْ اَقُلْ اِنْ نَقُلْ
دراصل يَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ بودند چون اِنْ شرطیه تشکیکیه جازمه
معلومه در اول ایشان درآوردند آخر ایشان را جزم کردند وعلامة الجزمی در آخر
مفردات صحیح اللام بغیر از واحده مؤنثه مخاطبه سقوط حرکت رفعی مفرد شدند
بعده التقاء الساكنين شد میان واو ولام واو را حذف کردند نه لام تا از يَقُوْلُ
تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ گشتند اِنْ يَقُلْ اِنْ تَقُلْ اِنْ اَقُلْ اِنْ نَقُلْ شدند
اِنْ يَقُوْلَا اِنْ يَقُوْلُوْا اِنْ تَقُوْلَا اِنْ تَقُوْلُوْا اِنْ تَقُوْلِي اِنْ تَقُوْلَا دراصل
يَقُوْلَانِ يَقُوْلُوْنَ تَقُوْلَانِ تَقُوْلُوْنَ تَقُوْلِيْنَ تَقُوْلَانِ بودند چون
اِنْ شرطیه تشکیکیه جازمه معلومه در اول ایشان درآوردند آخر
ایشان را جزم کردند وعلامة الجزمی در آخر تثنیه ها و در هر دو جمع

مذکر سالم ودرواحده مؤنثه مخاطبه سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مفرد شدند
تا از يَقُوْلاَنِ يَقُوْلُوْنَ تَقُوْلاَنِ تَقُوْلُوْنَ تَقُوْلِيْنَ تَقُوْلاَنِ گشتند
اِنْ يَقُوْلاَ اِنْ يَقُوْلُوْا اِنْ تَقُوْلاَ اِنْ تَقُوْلُوْا اِنْ تَقُوْلِيْ اِنْ تَقُوْلاَ شدند
اِنْ يَقُلْنَ اِنْ تَقُلْنَ دراصل يَقُلْنَ تَقُلْنَ بودند چون اِنْ شرطیه تشکیکیه
جازمه معلومه دراول ایشان درآوردند الخ اِنْ يَقُلْنَ اِنْ تَقُلْنَ شدند
مجموعه هذا اِنْ يَقُلْ اِنْ يَقُوْلاَ اِنْ يَقُوْلُوْا اِنْ تَقُلْ اِنْ تَقُوْلاَ اِنْ يَقُلْنَ
اِنْ تَقُلْ اِنْ تَقُوْلاَ اِنْ تَقُوْلُوْا اِنْ تَقُوْلِيْ اِنْ تَقُوْلاَ اِنْ تَقُلْنَ اِنْ
اَقُلْ اِنْ نَقُلْ مجهول اِنْ يُقَلْ اِنْ تُقَلْ اِنْ اُقَلْ اِنْ نُقَلْ دراصل
يُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ بودند چون اِنْ شرطیه تشکیکیه جازمه مجهوله در
اول ایشان درآوردند الخ بعده التقاء الساکنین شد میان الف ولام الف را
حذف کردند تا از يُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ گشتند اِنْ يُقَلْ اِنْ تُقَلْ اِنْ
اُقَلْ اِنْ نُقَلْ شدند اِنْ يُقَالاَ اِنْ يُقَالُوْا اِنْ تُقَالاَ اِنْ تُقَالُوْا اِنْ تُقَالِيْ
اِنْ تُقَالاَ دراصل يُقَالاَنِ يُقَالُوْنَ تُقَالاَنِ تُقَالُوْنَ تُقَالِيْنَ تُقَالاَنِ
بودند چون اِنْ شرطیه تشکیکیه جازمه مجهوله دراول ایشان درآوردند آخر
ایشان را جزم کردند وعلامت الجزمی درآخر تثنیه ها ودرهردو جمع مذکر سالم
ودرواحده مؤنثه مخاطبه سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مفرد شدند تا از
يُقَالاَنِ يُقَالُوْنَ تُقَالاَنِ تُقَالُوْنَ تُقَالِيْنَ تُقَالاَنِ گشتند اِنْ يُقَالاَ

اِنْ یَقَالُوْا اِنْ تُقَالَا اِنْ تُقَالِیْ تُقَالُوْا اِنْ تُقَالِیْ اِنْ نُقَالَا شدند اِنْ یُقَلْنَ اِنْ تُقَلْنَ دراصل یُقَلْنَ تُقَلْنَ بودند چون اِنْ شرطیت کیکیہ جازمہ مجہول در اول ایشان درآوردند آخر ایشان راچیزی نکردند اِنْ یُقَلْنَ اِنْ تُقَلْنَ شدند مجموعہ ہذا اِنْ یُقَلْ اِنْ یُقَالَا اِنْ یُقَالُوْا اِنْ تُقَلْ اِنْ تُقَالَا اِنْ یُقَلْنَ اِنْ تُقَلْ اِنْ تُقَالَا اِنْ تُقَالُوْا اِنْ تُقَالِیْ اِنْ نُقَالَا اِنْ تُقَلْنَ اِنْ اُقَلْ اِنْ نُقَلْ نواصب فرق ندارند قُلْ دراصل تَقُوْلُ بود تَقُوْلُ فعل مضارع مخاطب معلوم بود چون خواستند کہ فعل مضارع مخاطب معلوم را امر حاضر سازند تا کہ علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی متحرک ماند حاجت بہمزہ وصلی نماند آخرش را وقف کردند وعلامۃ الوقفی درآخر مفردات صحیح اللام بغیراز واحدہ مؤنثہ مخاطبہ سقوط حرکت رفعی مقرر شدند بعدہ التقاء الساکنین شد میان واو ولام واو را حذف کردند تا از تقول گشت قُلْ شد قُوْلَا قُوْلُوْا قُوْلِیْ قُوْلَا دراصل تَقُوْلَانِ تَقُوْلُوْنَ تَقُوْلِیْنَ تَقُوْلَانِ بودند تا کہ علامت استقبال بود آن را حذف کردند ثانی متحرک ماند حاجت بہمزہ وصلی نماند آخر ایشان را وقف کردند وعلامۃ الوقفی درآخر تثنیہ ہا و در جمع مذکر سالم و در واحدہ مؤنثہ مخاطبہ سقوط نونات عوض از حرکت رفعی مقرر شدند تا از تقولان تقولون تقولین تقولان گشتند قُوْلَا قُوْلُوْا قُوْلِیْ قُوْلَا شدند قُلْنَ دراصل تَقُلْنَ بود تا کہ علامت استقبال بود

آن را حذف کردند ثانی متحرک ماند الخ قُلْنَ شد مجموعہ ہذا قُلْ قُوْلَا قُوْلُوْا قُوْلِیْ
قُوْلَا قُلْنَ قُوْلَنَّ در اصل قُلْ بود چون نون تاکید ثقیلہ با او متصل شد پس
التقاء الساکنین شد میان لام و نون تاکید ثقیلہ علی غیر حدہ چون التقاء الساکنین
علی غیر حدہ در کلام عرب جائز نبود لام را حرکت فتحہ دادند از جہت تخفیف و نون
تاکید ثقیلہ را نیز حرکت فتحہ دادند و او محذوفہ را که حذف شدہ بود پس عود نمود تا
از قُلْ گشت قُوْلَنَّ شد تثنیہ با و غیرہ بر اِضْرِبَانِّ قیاس است مجموعہ ہذا قُوْلَنَّ
قُوْلَانِّ قُوْلُنَّ قُوْلِنَّ قُوْلَانِّ قُلْنَانِّ خفیفہ علی ہذہ القیاس پیدا شد
قُوْلَنْ قُوْلُنْ قُوْلِنْ مَقَالٌ از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت
را حذف کردند بعوض او میم مفتوحہ باسکون فاء کلمہ در اولش در آوردند ماقبل آخر را
حرکت فتحہ دادند در آخرش تنوین تمکن از برائی علامت اسمیہ در آوردند تا از فعل مضارع
مطلق گشت مَقْوَلٌ شد بعدہ واو متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن حرکت واو را
نقل کردند بماقبل دادند چون واو ساکن ماقبلش مفتوح گردید آن واو را به
الف بدل کردند تا از مَقْوَلٌ گشت مَقَالٌ شد مَقَالَانِ مَقَالَیْنِ ہر دو
تثنیہ مَقَالٌ است مَقَالٌ اسم واحد بود الخ مَقَالَانِ شد در حالت رفع و یا
مَقَالَیْنِ شد در حالتی نصب و جر مَقَاوِلُ جمع تکسیر مَقَالٌ است مَقَالٌ اسم
واحد بود چون خواستند کہ اسم واحد را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوی اصلش
کہ اصلش مَقْوَلٌ بود حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را

حرکت فتحہ دادند سوم جا الف از برای علامت جمع تکسیر در آوردند الخ مَقَاوِلُ شد بعدہ واؤ واقع شد بعد از الف زائدہ واین بین ثقیل بود آن واؤ را بہمزہ مکسورہ بدل کردند تا از مَقَاوِلُ گشت مَقَائِلُ شد مُقَیِّلٌ تصغیر مَقَالٌ ست مَقَالٌ اسم واحد مکبر بود چون خواستند کہ اسم واحد مکبر را اسم واحد مصغر سازند رد کردند بسوئے اصلش کہ اصلش مَقْوَلٌ بود حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سوم جا یا از برای علامت تصغیر در آوردند الخ مُقَیْوِلٌ شد بعدہ واؤ و یا بہم آمدند نخستین حرف از ایشان ساکن بود واؤ را بیا بدل کردند یا در یا ادغام کردند تا از مُقَیْوِلٌ گشت مُقَیِّلٌ شد مَقَالٌ مَقَالَانِ مَقَائِلُ مُقَیِّلٌ مِقْوَلٌ نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند الخ آلات فرق ندارند مجموعہ ہذا مِقْوَلٌ مِقْوَلَانِ مَقَائِلُ مُقَیِّلٌ مِقْوَلَۃٌ مِقْوَلَتَانِ مَقَائِلُ مُقَیِّلَۃٌ مِقْوَالٌ مِقْوَالَانِ مَقَاوِیْلُ مُقَیِّیْلٌ اعلال جمع تکسیر تصغیر آلت کبریٰ قدری فرق دارند آنکہ مَقَاوِیْلُ جمع تکسیر مِقْوَالٌ ست مِقْوَالٌ اسم واحد بود چون خواستند کہ اسم واحد را جمع تکسیر سازند کسرۂ میم را بفتحہ بدل کردند ثانی ساکن را نیز حرکت فتحہ دادند سوم جا الف از برای علامت جمع تکسیر در آوردند حرف کہ ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تنوین را حذف کردند تا از مِقْوَالٌ گشت فصار ہذا النقش لا یعبر بہ مَقَاوِالُ پس الف ساکن ما قبلش مکسور الخ مَقَاوِیْلُ شد بعدہ واؤ واقع

شد بعد از الف زائدہ وابن چنین ثقیل بود آن واو را بہمزہ مکسورہ بدل کردند تا
مَقَاوِیل گشت مَقَائِیلُ شد مُقَیْبِیْلٌ تصغیر مِقْوَالٌ ست مِقْوَالٌ اسم واحد
مکبر بود الخ فصار بہذہ نقش مُقَیْوِالٌ بعدہ الف ساکن ماقبلش مکسور آن الف را
بیا بدل کردند تا از ہذہ نقش گشت مُقَیْوِیْلٌ شد بعدہ واو ویا بہم آمدند
نخستین حرف ایشان ساکن او را بیا بدل کردند تا از مُقَیْوِیْلٌ گشت مُقَیْیِیْلٌ
شد بعدہ اجتماع ثلاث یایات شد چون اجتماع ثلاث یایات در کلام عرب
مستکرہ پنداشتند یائی اول در ثانی ادغام کردند ثالث را حذف کردند تا از
مُقَیْیِیْلٌ گشت مُقَیِّلٌ شد ہم تفضیل الخ فرق ندارند پس مجموعہ ہذا اَقْوَلُ اَقْوَلَانِ
اَقْوَلُوْنَ اَقَاوِلُ اُقَیْوِلُ قُوْلٰی قُوْلَیَانِ قُوْلَیَاتٌ قُوَلٌ قُوَیْلٰی باب دوم
از اجوف یائی قیاس بر ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْبًا است ہمچون بَاعَ یَبِیْعُ بَیْعًا فَهُوَ بَائِعٌ
وبِیْعَ یُبَاعُ بَیْعًا فذاک مَبِیْعٌ لَمْ یَبِعْ لَمْ یُبَعْ لَا یَبِیْعُ لَا یُبَاعُ لَنْ یَبِیْعَ لَنْ
یُبَاعَ لِیَبِعْ لِیُبَعْ الامر منہ بِعْ والنہی عنہ لَا تَبِعْ لَا تُبَعْ والظرف منہ مَبِیْعٌ
والآلۃ منہ مِبْیَعٌ ومِبْیَعَۃٌ ومِبْیَاعٌ والجمع منہما مَبَائِعُ ومَبَائِیْعُ وافعل
التفضیل منہ اَبْیَعُ والمؤنث منہ بُیْعٰی والجمع منہما اَبَائِعُ وبُیَعٌ بَاعَ در اصل
بَیَعَ بود وبَیْعًا اسم مصدر بود الخ تا از بَیَعَ گشت بَاعَ شد. بَیَعَ بَیَعَا بَیَعُوْا بَیَعَتْ بَیَعَتَا
بَیَعْنَ بَیَعْتَ بَیَعْتُمَا بَیَعْتُمْ بَیَعْتِ بَیَعْتُمَا بَیَعْتُنَّ بَیَعْتُ بَیَعْنَا پس در بَیَعَ بَیَعَا
بَیَعُوْا بَیَعَتْ بَیَعَتَا یائی متحرک ماقبلش مفتوح آن یا را بالف بدل کردند تا از بَیَعَ بَیَعَا

بَیَعُوْا بَیَعَتْ بَیَعَتَا گشتند بَاعَ بَاعَا بَاعُوْا بَاعَتْ بَاعَتَا شدند و در بَیَعْنَ
بَیَعْتَ بَیَعْتُمَا بَیَعْتُمْ بَیَعْتِ بَیَعْتُمَا بَیَعْتُنَّ بَیَعْتُ بَیَعْنَا یا متحرک ماقبلش مفتوح
آن یا را به الف بدل کردند بعدہ التقاء الساکنین شد میان الف و عین الف را حذف
کردند تا از بَیَعْنَ بَیَعْتَ الخ گشتند بَعْنَ بَعْتَ الخ شدند بعدہ فتحہ با را بکسرہ بدل کردند
تا دلالت کند بر حذف یا تا از بَعْنَ الخ گشتند بِعْنَ بِعْتَ بِعْتُمَا بِعْتُمْ بِعْتِ بِعْتُمَا
بِعْتُنَّ بِعْتُ بِعْنَا شدند مجموعہ ہذا بَاعَ بَاعَا بَاعُوْا بَاعَتْ بَاعَتَا بِعْنَ بِعْتَ
بِعْتُمَا بِعْتُمْ بِعْتِ بِعْتُمَا بِعْتُنَّ بِعْتُ بِعْنَا یَبِیْعُ در اصل یَبْیِعُ بود بَاعَ فعل ماضی
معلوم بود الخ رد کردند بسوی اصلش کہ اصلش بَیَعَ بود یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحہ
با سکون فاکلمہ در اولش درآوردند از یَبْیِعُ شد بعدہ یا متحرک ماقبلش حرف صحیح
ساکن حرکت یا را نقل کردہ بما قبل دادند بعدہ التقاء الساکنین شد میان
یا و عین در جمع مؤنث یا را حذف کردند تا از یَبِیْعْنَ گشت یَبِعْنَ شد یَبِیْعُ یَبِیْعَانِ
یَبِیْعُوْنَ تَبِیْعُ تَبِیْعَانِ یَبِعْنَ الخ این باب فرق ندارد غیر از اسم مفعول مَبِیْعٌ
در اصل یُبَاعُ بود یُبَاعُ فعل مضارع مجہول بود چون خواستند کہ فعل مضارع
مجہول را اسم مفعول سازند رد کردند بسوی اصلش کہ اصلش یُبْیَعُ بود حرف مضارعت
را حذف کردند بعوض او میم مفتوحہ در اولش درآوردند الخ مَبْیُوْعٌ شد بعدہ یا متحرک
ماقبلش حرف صحیح ساکن حرکت یا را نقل کردند بما قبل او دادند بعدہ التقاء الساکنین
شد میان واو و یا یا را حذف کردند تا از مَبْیُوْعٌ گشت مَبُوْعٌ شد بعدہ ضمہ با را

مکسرہ بدل کردند تا دلالت کند بر حذفیت یا تا از مُبْوِعٌ گشت مَبُوعٌ شد بعدہ
داؤ ساکن ماقبلش مکسور آن واؤ را بیا بدل کردند تا از مَبُوعٌ گشت مَبِیعٌ
شد این باب دیگر فرق ندارند تامل باب سوم از اجوف واوی قیاس بر باب
عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْمًا آمدہ است ہمچون خَافَ یَخَافُ خَوْفًا فَهُوَ خَائِفٌ وَخِیفَ یُخَافُ
خَوْفًا فذالک مَخُوفٌ لَمْ یَخَفْ لَمْ یُخَفْ لَا یَخَافُ لَا یُخَافُ لَنْ یَخَافَ لَنْ یُخَافَ
لِیَخَفْ لِیُخَفْ الامر منه خَفْ والنہی عنه لَا تَخَفْ لَا تُخَفْ والظرف منه
مَخَافٌ والآلة منه مِخْوَفٌ ومِخْوَفَةٌ ومِخْوَافٌ والجمع منهما مَخَاوِفُ ومَخَاوِیفُ
وافعل التفضیل منه اَخْوَفُ والمؤنث منه خُوفٰی والجمع منهما اَخَاوِفُ وخُوَفٌ
خَافَ در اصل خَوِفَا بود خَوْفًا اسم مصدر بود الخ حرف اول وثالث را فتحہ دادند ما
قبل آخر را حرکت کسرہ دادند تنوین مصدری را حذف کردند تا از خَوْفًا گشت خَوِفَ
شد خَوِفَ خَوِفَا خَوِفُوا خَوِفَتْ خَوِفَتَا خَوِفْنَ خَوِفْتَ خَوِفْتُمَا خَوِفْتُمْ خَوِفْتِ
خَوِفْتُمَا خَوِفْتُنَّ خَوِفْتُ خَوِفْنَا بود در خَوِفَ خَوِفَا خَوِفُوا خَوِفَتْ خَوِفَتَا واؤ متحرک ماقبلش
مفتوح آن واؤ را بالف بدل کردند تا از خَوِفَ خَوِفَا خَوِفُوا خَوِفَتْ خَوِفَتَا گشتند
خَافَ خَافَا خَافُوا خَافَتْ خَافَتَا شدند در خَوِفْنَ خَوِفْتَ خَوِفْتُمَا خَوِفْتُمْ خَوِفْتِ
خَوِفْتُمَا خَوِفْتُنَّ خَوِفْتُ خَوِفْنَا حرکت واؤ را نقل کردند بما قبل واؤ بعد از سلب
حرکت ماقبل بعدہ التقاء الساکنین شد میان واؤ و فا واؤ را حذف کردند تا از خَوِفْنَ
خَوِفْتُ الخ گشتند خِفْنَ خِفْتَ خِفْتُمَا خِفْتُمْ خِفْتِ خِفْتُمَا خِفْتُنَّ خِفْتُ خِفْنَا

شد یَخَافُ دراصل یَخْوَفُ بود یَخافُ فعل ماضی معلوم الخ رد کردند بسوی اصلش که اصلش خَوِفَ بود یک حرف از حروف اَتَیْنَ مفتوحه باسکون فا کلمه در اولش درآوردند ماقبل آخر را حرکت فتحه دادند در آخرش اعراب رفعی درآوردند تا از خَوِفَ گشت یَخْوَفُ شد. بعده واو متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن حرکت واو را نقل کرده بماقبل دادند بعده واو ساکن ماقبلش مفتوح آن واو را به الف بدل کردند تا از یَخْوَفُ گشت یَخَافُ شد باقی این باب قیاس ست فرق ندارند بدانکه فعل ناقص بر شش باب مشهور آمده است باب اوّل از ناقص واوی قیاس بر نَصَرَ یَنْصُرُ نَصْراً آمده است همچون دَعَا یَدْعُو دُعَاءً و دَعْوَةً فَهُوَ دَاعٍ وَدُعِیَ یُدْعٰی دُعَاءً و دَعْوَةً فذاك مَدْعُوٌّ لَمْ یَدْعُ لَمْ یُدْعَ لَا یَدْعُوْ لَا یُدْعٰی لَنْ یَدْعُوَ لَنْ یُدْعٰی لِیَدْعُ لِیُدْعَ الامر منه اُدْعُ والنهی عنه لَا تَدْعُ لَا تُدْعَ والظرف منه مَدْعًی والآلة منه مِدْعًی و مِدْعَاتٌ و مِدْعَاءٌ والجمع منهما مَدَاعٍ و مَدَاعِیُّ و فعل التفضیل منه اَدْعٰی والمؤنث منه دُعْلٰی والجمع منهما اَدَاعٍ و دُعًی دُعَاءٌ دراصل دُعَاوٌ بود واو واقع شد بعد از الف زائده و این چنین ثقیل بود آن واو را بهمزه مفتوحه بدل کردند تا از دُعَاوٌ گشت دُعَاءٌ شد دَعَا دراصل دُعَاءً بود دُعَاءً اسم مصدر بود چون خواستند که اسم مصدر را فعل ماضی معلوم سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش دُعَاوًا بود ضمه دال را بفتحه بدل کردند الف و تنوین مصدری را حذف کردند تا از دَعَاوًا گشت دَعْوَ شد بعده واو متحرک ماقبلش

مفتوح آن واو را به الف بدل کردند تا از دَعَوَ گشت دَعَا شد دَعَوَا بر حال خود داست
دَعَوْ در اصل دَعَوُوْا بود واو متحرک ما قبل او مفتوح آن واو را بالف بدل کردند بعده
التقاء الساکنین شد میان الف و واو الف را حذف کردند تا از دَعَوُوْا گشت دَعَوْا
شد دَعَتْ در اصل دَعَوَتْ بود واو متحرک ما قبلش مفتوح آن واو را به الف بدل کردند
بعده التقاء الساکنین شد میان الف و تائی ساکن حقیقی الف را حذف کردند تا از دَعَوَتْ
گشت دَعَتْ شد دَعَتَا در اصل دَعَوَتَا بود واو متحرک ما قبلش مفتوح آن واو را به الف
بدل کردند بعده التقاء الساکنین شد میان الف و تائی ساکن حکمی الف را حذف کردند تا از
دَعَوَتَا گشت دَعَتَا شد باقی بر حال خود ست مجموعه صیغ این است دَعَا دَعَوَا دَعَوْا
دَعَتْ دَعَتَا دَعَوْنَ دَعَوْتَ دَعَوْتُمَا دَعَوْتُمْ دَعَوْتِ دَعَوْتُمَا دَعَوْتُنَّ دَعَوْتُ دَعَوْنَا
یَدْعُوْ در اصل دَعَا بود دَعَا فعل ماضی معلوم بود چون خواستند که فعل ماضی معلوم را فعل
مضارع معلوم سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش دَعَوَ بود یک حرف از حروف اَتَیْنَ
مفتوحه با سکون فا کلمه در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت ضمه دادند در آخرش اعراب
رفعی در آوردند تا از دَعَوَ گشت یَدْعُوْ شد بعده در یَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ ضمه بر واو
ثقیل بود آن را انداختند تا از یَدْعُوُ تَدْعُوُ اَدْعُوُ نَدْعُوُ گشتند یَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ
شدند یَدْعُوَانِ تَدْعُوَانِ بر حال خود است یَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ در اصل یَدْعُوُوْنَ
تَدْعُوُوْنَ بودند ضمه بر واو ثقیل بود آن را انداختند بعده التقاء الساکنین شد میان دو
واو واو اول را حذف کردند تا از یَدْعُوُوْنَ تَدْعُوُوْنَ گشتند یَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ

شدند تَدْعِيْنَ در اصل تَدْعُوِيْنَ بود کسره بر واو ثقیل بود آن را انداختند نقل کردند بما قبلش دادند بعد از سلب حرکت ما قبل بعدہ التقاء الساکنین شد میان واو و یا واو را حذف کردند تا از تَدْعُوِيْنَ گشت تَدْعِيْنَ شد مجموعہ ہذا است يَدْعُوْ يَدْعُوَانِ يَدْعُوْنَ تَدْعُوْ تَدْعُوَانِ يَدْعُوْنَ تَدْعُوْ تَدْعُوَانِ تَدْعُوْنَ تَدْعِيْنَ تَدْعُوَانِ تَدْعُوْنَ اَدْعُوْ نَدْعُوْ دَاعٍ در اصل يَدْعُوْ بود يَدْعُوْ فعل مضارع معلوم بود چون خواستند که فعل مضارع معلوم را اسم فاعل ساز ند رد کردند بسوی اصلش که اصلش يَدْعُوْ بود حرف مضارعت را حذف کردند الف دَاعِوٌ شد بعدہ واو متحرک ما قبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از دَاعِوٌ گشت دَاعِيٌ شد بعدہ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را انداختند بعدہ التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند و تنوین بما قبل دادند تا از دَاعِيٌ گشت دَاعٍ شد دَاعِيَانِ دَاعِيَيْنِ ہر دو تثنیہ دَاعٍ است دَاعٍ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را تثنیہ سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش دَاعِيٌ بود در آخرش الف برائی علامت تثنیہ در حالت رفع الخ دَاعِيَانِ شد در حالت رفع و یا دَاعِيَيْنِ شد در حالتی نصب و جر دَاعُوْنَ دَاعِيْنَ در اصل دَاعِيُوْنَ دَاعِيِيْنَ بودند حرکت یا را نقل کردند بما قبل دادند بعد از سلب حرکت ما قبل بعدہ التقاء الساکنین شد میان واو و یا و یا میان یائین یای اولی را حذف کردند تا از دَاعِيُوْنَ دَاعِيِيْنَ گشتند دَاعُوْنَ دَاعِيْنَ شدند دَاعِيَةٌ در اصل دَاعٍ بود دَاعٍ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را اسم واحدہ مؤنثہ سازند رد کردند بسوی اصلش که

اصلش دَاعِیٌ بود در آخرش تای متحرکه منونه از برای علامت تانیث در آوردند الخ دَاعِیَةٌ
شد دَاعِیَتَانِ دَاعِیَتَیْنِ هردو تثنیه دَاعِیَةٌ است الخ دَاعِیَتَانِ شد در حالت رفع
و یا دَاعِیَتَیْنِ شد در حالتی نصب جر دَاعِیَاتٌ جمع مونث سالم دَاعِیَةٌ است دَاعِیَةٌ
اسم واحد مونثه بود چون خواستند الخ دَاعِیَاتٌ شد بعده دو حرف از یک جنس هم آمدند اولی را
حذف کردند از دَاعِیَاتٌ گشت دَاعِیَاتٌ شد دُعَاةٌ جمع تکسیر دَاعٍ ست دَاعٍ اسم واحد
مذکر بود چون خواستند که اسم واحد مذکر را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش دَاعِیٌ بود
حرف اول و ثالث و رابع را حرکت فتحه دادند الف وحدان را حذف کردند به عوض او در آخرش تای
متحرکه منونه از برای علامت جمع تکسیر در آوردند تا از دَاعِیٌ گشت دَعَیَةٌ شد بعده یا
متحرک ما قبلش مفتوح آن یا را به الف بدل کردند تا از دَعَیَةٌ گشت دَعَاةٌ شد بعده فتحه
دال را بضمه بدل کردند تا التباس جمع با مفرد نیاید همچون صَلوٰةٌ و زَکوٰةٌ و قَنَاةٌ از دَعَاةٌ
گشت دُعَاةٌ شد دُعَاءٌ نیز جمع تکسیر دَاعٍ ست دَاعٍ اسم واحد مذکر بود چون خواستند که اسم
واحد مذکر را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش دَاعِیٌ بود حرف اول را حرکت ضمه
دادند ثانی را ساکن دو ساختند حرکت فتحه دادند الف وحدان را حذف کردند چهارم جا الف از
برای علامت جمع تکسیر در آوردند در آخرش تنوین تمکن در آوردند تا از دَاعِیٌ گشت دُعَایٌ شد بعده
یا واقع شد بعد الف زائده و این چنین ثقیل بود آن یا را به همزه مضمومه بدل کردند تا از دُعَایٌ
گشت دُعَاءٌ شد. دُعًّی نیز جمع تکسیر دَاعٍ ست دَاعٍ اسم واحد مذکر بود الخ که اصلش دَاعِیٌ بود حرف
اول را حرکت ضمه دادند ثالث را ساکن ساختند حرکت فتحه دادند الف وحدان احذف کردند تا از

دَاعِيٌ لَمْ دُعَيٌّ شد بعدہ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را انداختند بعدہ التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند و تنوین را بما قبلش دادند تا از دُعَيٌ گشت دُعَيٌ شد دَوَاعٍ جمع تکسیر دَاعِيَةٌ است دَاعِيَةٌ اسم واحدہ مونثہ بود چون خواستند که اسم واحد مونثہ را جمع تکسیر سازند و کردند بسوی اصلش که اصلش دَاعِيَةٌ بود حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی که قابل حرکت نبود آن را بواو مفتوحہ بدل کردند الخ دَوَاعِيُ شد بعدہ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را انداختند پس بعوض حرکت او تنوین در آوردند این تنوین عوض ست و تنوین عوض در غیر منصرف جائز ست بعدہ التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند و تنوین را بما قبل دادند تا از دَوَاعِيُ گشت دَوَاعٍ شد دُوَيْعٍ و دُوَيْعِيَةٌ ہر دو مصغران دَاعٍ و دَاعِيَةٌ است دَاعٍ و دَاعِيَةٌ ہر دو اسمی مکبران بودند الخ رد کردند بسوی اصلش که اصلش دَاعِيٌ و دَاعِيَةٌ بود حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی که قابل حرکت نبود آن را بواو مفتوحہ بدل کردند الخ دُوَيْعِيٌ و دُوَيْعِيَةٌ شدند بعدہ در دُوَيْعِيٌ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را انداختند بعدہ التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند تا از دُوَيْعِيٌ گشت دُوَيْعٍ شد مجموعہ صیغ این ست دَاعٍ دَاعِيَانِ دَاعُوْنَ دَاعِيَةٌ دَاعِيَتَانِ دَاعِيَاتٌ دُعَاةٌ دُعَّاءٌ دُعًّى دَوَاعٍ دُوَيْعٍ دُوَيْعِيَةٌ دُعِيَ در اصل دُعِوَ بود دُعِوَ فعل ماضی معلوم بود چون خواستند الخ که اصلش دُعِوَ بود حرف اول را حرکت ضمہ دادند ما قبل آخر را حرکت کسرہ دادند تا از دَعَوَ گشت دُعِوَ شد بعدہ واو متحرک ما قبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از دُعِوَ گشت دُعِيَ شد دُعِيَ دُعِيَا دُعُوْا دُعِيَتْ دُعِيَتَا

دُعِیْنَ دُعِیْتَ دُعِیْتُمَا دُعِیْتُمْ دُعِیْتِ دُعِیْتُمَا دُعِیْتُنَّ دُعِیْتُ دُعِیْنَا
بعدہ دُعُوْا در اصل دُعِیُوْا بود ـ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را نقل کردند بما
قبل دادند بعد از سلب حرکت ما قبل بعدہ التقاء الساکنین شد میان واؤ و یا یا را
حذف کردند تا از دُعِیُوْا گشت دُعُوْا شد. یُدْعٰی در اصل یُدْعَوُ بود غرض فعل مضارع
معلوم بود الخ یَدْعُوْ شد یَدْعُوَانِ یَدْعُوْنَ تَدْعُوْ تَدْعُوَانِ یَدْعُوْنَ
تَدْعُوْ تَدْعُوَانِ تَدْعُوْنَ تَدْعِیْنَ تَدْعُوَانِ تَدْعُوْنَ اَدْعُوْ نَدْعُوْ پس
در یَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ واؤ چہارم جا واقع شد ما قبل او ضمہ نبود آن را بیا بدل
کردند بعدہ یا متحرک ما قبلش مفتوح آن را بالف بدل کردند تا از یَدْعُوْ الخ یُدْعٰی تُدْعٰی
اُدْعٰی نُدْعٰی شدند و در یُدْعَوَانِ تُدْعَوَانِ واؤ چہارم جا واقع شد ما قبل ضمہ نبود آن
را بیا بدل کردند تا از یُدْعَوَانِ الخ یُدْعَیَانِ تُدْعَیَانِ شدند و در یُدْعَوُوْنَ تُدْعَوُوْنَ
واؤ چہارم جا واقع شد ما قبل او ضمہ نبود آن را بیا بدل کردند تا از یُدْعَوُوْنَ الخ یُدْعَیُوْنَ
تُدْعَیُوْنَ شدند بعدہ یا متحرک ما قبلش مفتوح آن را یا را بالف بدل کردند بعدہ التقاء
الساکنین شد میان الف و واؤ الف را حذف کردند تا از الخ یُدْعَوْنَ تُدْعَوْنَ شدند.
و در یُدْعَوْنَ تُدْعَوْنَ واؤ چہارم جا واقع شد ما قبل او ضمہ نبود آن را بیا بدل کردند تا
از یُدْعَوْنَ الخ یُدْعَیْنَ تُدْعَیْنَ شدند و در تُدْعَوِیْنَ واؤ چہارم جا واقع شد ما
قبل او ضمہ نبود آن را بیا بدل کردند تا از تُدْعَوِیْنَ گشت تُدْعَیِیْنَ شد بعدہ یا متحرک
ما قبلش مفتوح آن یا را بالف بدل کردند پس التقاء الساکنین شد میان الف و یا الف را

حذف کردند تا از تَدْعِیِیْنَ گشت تَدْعَیْنَ شد مجموعہ ہذا یُدْعٰی یُدْعَیَانِ یُدْعَوْنَ
تُدْعٰی تُدْعَیَانِ یُدْعَیْنَ تُدْعٰی تُدْعَیَانِ تُدْعَوْنَ تُدْعَیْنَ تُدْعَیَانِ
تُدْعَیْنَ اُدْعٰی نُدْعٰی مَدْعُوٌّ در اصل مُدْعٰی بود یُدْعٰی فعل مضارع مجہول بود
الخ کہ اصلش یُدْعَوُ بود حرف مضارعت را حذف کردند بجائی او میم مفتوحہ باسکون فا کلمہ
در اولش آوردند الخ مَدْعُوْوٌ شد بعدہ دو حرف از یک جنس بہم آمدند اول ساکن ثانی
متحرک اول در ثانی ادغام کردند تا از مَدْعُوْوٌ گشت مَدْعُوٌّ شد مَدْعُوٌّ
مَدْعُوَّانِ مَدْعُوُّوْنَ مَدْعُوَّةٌ مَدْعُوَّتَانِ مَدْعُوَّاتٌ مَدَاعِیُّ
مُدَیْعِیٌّ وَمُدَیْعِیَةٌ من مَدْعُوٍّ الی مَدْعُوَّاتٌ حالات ثلاثہ اعراب
قیاس است مَدَاعِیُّ جمع تکسیر مَدْعُوٌّ و مَدْعُوَّةٌ است مَدْعُوٌّ و مَدْعُوَّةٌ
ہر دو اسمی وحدان بودند الخ رد کردند بسوی اصل کہ اصل ایشان مَدْعُوْوٌ و مَدْعُوْوَةٌ
بودند حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند الخ
مَدَاعِوُوٌ شد بعدہ واو ساکن ماقبلش مکسور الخ مَدَاعِیُوٌ بعدہ واو و یا بہم
آمدند نخستین حرف از ایشان ساکن بود واو ۔ را بیا بدل کردند یا در یا ادغام کردند
تا از مَدَاعِیُوٌ گشت مَدَاعِیُّ شد مُدَیْعِیٌّ و مُدَیْعِیَةٌ ہر دو مصغران مَدْعُوٌّ
و مَدْعُوَّةٌ است الخ کہ اصل ایشان مَدْعُوْوٌ و مَدْعُوْوَةٌ است حرف اول را
حرکت ضمہ دادند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند آہ مُدَیْعِوْوٌ و مُدَیْعِوْوَةٌ شدند
بعدہ واو ساکن ماقبلش مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از مُدَیْعِوْوٌ و مُدَیْعِوْوَةٌ

گشتند مَدْ يُعِيُوْ و مُدْ يُعِيُوْ تا شدند بعده واو و یا باہم آمدند الخ مُدْ يُعِيْ و مُدْ يُعِيْنَه
شدند اِنْ يَدْعُ اِنْ تَدْعُ اِنْ اَدْعُ اِنْ نَدْعُ در اصل يَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ بودند
چون اِنْ شرطیہ تشکیکیہ جازمہ معلومہ در اول ایشان در آوردند آخر ایشان را جزم
کردند و علامت الجزمی در آخر مفردات معتل اللام بغیر الخ سقوط حرف علت شد تا از
يَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ گشتند اِنْ يَدْعُ اِنْ تَدْعُ اِنْ اَدْعُ اِنْ نَدْعُ
شدند تثنیہ وغیرہ فرق ندارند مجموعہ ہذا اِنْ يَدْعُ اِنْ يَدْعُوَا اِنْ يَدْعُوْا
اِنْ تَدْعُ اِنْ تَدْعُوَا اِنْ يَدْعُوْنَ اِنْ تَدْعُ اِنْ تَدْعُوَا اِنْ تَدْعُوْا
اِنْ تَدْعِيْ اِنْ تَدْعُوَا اِنْ تَدْعُوْنَ اِنْ اَدْعُ اِنْ نَدْعُ مجہول علی ہذہ القیاس
ست مجموعہ ہذا میباشد اِنْ يُدْعَ اِنْ يُدْعَيَا اِنْ يُدْعَوْا اِنْ تُدْعَ اِنْ تُدْعَيَا
اِنْ يُدْعَيْنَ اِنْ تُدْعَ اِنْ تُدْعَيَا اِنْ تُدْعَوْا اِنْ تُدْعَيْ اِنْ تُدْعَيَا اِنْ
تُدْعَيْنَ اِنْ اُدْعَ اِنْ نُدْعَ نوصب فرق ندارند لیکن در مجہولہ تقدیراً عمل
میکنند زیراکہ الف قابل اعراب نیست اُدْعُ در اصل تَدْعُوْ بود تَدْعُوْ فعل مضارع
مخاطب معلوم بود الخ پس ہمزہ وصلی مضمومہ در اولش در آوردند آخرش را وقف کردند و
علامۃ الوقفی در آخر مفردات معتل اللام بغیر از واحدہ مؤنثہ مخاطبہ سقوط حرف علت
شد تا از تَدْعُوْ گشت اُدْعُ شد دیگر تثنیہ و جمع وغیرہ قیاس است مجموعہ آن کہ
اُدْعُ اُدْعُوَا اُدْعُوْا اُدْعِيْ اُدْعُوَا اُدْعُوْنَ اُدْعُوَنَّ در اصل اُدْعُ بود چون
نون تاکید ثقیلہ با او متصل شد واو محذوفہ را پس عود نمود مبنی بر فتحہ شد و نون تاکید

ثقیله را نیز حرکت فتحه دادند تا از اُدْعُ گشت اُدْعُوَنَّ شد دیگر قیاس نون ثقیله اُدْعُوَ
اُدْعُوِنَّ اُدْعُنَّ اُدْعِنَّ اُدْعُوَانِّ اُدْعُونَانِّ خفیفه علی هذه القیاس است
اُدْعُوَنْ اُدْعُنْ اُدْعِنْ مُدَّعیٰ را از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت
را حذف کردند بجای او میم مفتوحه در اولش در آوردند تا مَدْعُوٌ شد بعده واو واقع
شد بموضع چهارم ما قبل او ضمه نبود آن واو را بیا بدل کردند تا از مَدْعُوٌ گشت
مَدْعَیٌ شد بعده ضمه بر یا ثقیل بود آن را انداختند بعده التقاء الساکنین شد
میان یا و تنوین یا را حذف کردند تنوین را بما قبل دادند تا از مَدْعیٌ گشت مَدْعیً
شد مَدْعَیَانِ مَدْعَیَیْنِ هر دو تثنیه مَدْعیً ست مَدْعیً اسم واحد بود الف را رد کردند
بسوی اصلش که اصلش مَدْعَیٌ بود در آخرش الف از برای علامت تثنیه در حالت
رفع آه مَدَاعٍ جمع تکسیر مَدْعیً است مَدْعیً اسم واحد بود چون خواستند که اسم واحد
را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش مَدْعَیٌ بود حرف اول بر حالت خود
باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحه دادند سوم جا الف از برای علامت جمع
تکسیر در آوردند حرفی که ما بعد از الف جمع تکسیر بود آن را حرکت کسره دادند تنوین
را حذف کردند از جهت منع صرف تا از مَدَاعِیُ گشت مَدَاعِیُ شد بعده حرکت یا
را انداختند پس به عوض حرکت یا تنوین در آوردند و این تنوین عوض ست و
تنوین عوض در غیر منصرف جائز ست بعده التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین
یا را حذف کردند تنوین را بما قبل دادند تا از مَدَاعِیٌ گشت مَدَاعٍ شد مُدَّعٍ

تصغیر مَدْعًی است مَدْعًی اسم واحد مکبر بود چون خواستند که اسم واحد مکبر را اسم واحد مصغر سازند رد کردند بسوی اصلش که مَدْعَوٌ بود حرف اول را حرکت ضمہ دادند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند سوم جا یا از برای علامت تصغیر در آوردند حرف کہ مابعد از یای تصغیر بود آن را حرکت کسرہ دادند تا از مَدْعًی گشت مُدَیْعِیٌ شد بعدہ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را انداختند بعدہ التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند تنوین را بما قبل دادند تا از مُدَیْعِیٌ گشت مُدَیْعٍ شد مَدْعًی مَدْعَیَانِ مَدَاعٍ مُدَیْعٍ مِدْعًی را نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بجای او میم مکسورہ در اولش در آوردند ما قبل آخر را حرکت فتحہ دادند در آخرش تنوین تمکن از برای علامت اسمیہ در آوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت مِدْعَوٌ شد بعدہ واو واقع شد بموضع چہارم ماقبل او ضمہ نبود آن واو را بیا بدل کردند تا از مِدْعَوٌ گشت مِدْعَیٌ شد بعدہ ضمہ بر یا ثقیل بود آن را انداختند بعدہ التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند تنوین را بما قبل دادند تا از مِدْعَیٌ گشت مِدْعًی شد قیاس بر ظرف ست تکرار بکار نیست مجموعہ ہذا مِدْعًی مِدْعَیَانِ مَدَاعٍ مُدَیْعٍ مِدْعَاءٌ را نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بجای او میم مکسورہ در اولش در آوردند ثالث و رابع را حرکت فتحہ دادند در آخرش تای متحرکہ منونہ از برای علامۃ آلت وسطی در آوردند تا از فعل مضارع مطلق

گشت مِدْعَوَةٌ شد بعده واوِ متحرک ماقبلش مفتوح آن واو را به الف بدل کردند
تا از مِدْعَوَةٌ گشت مِدْعَاةٌ شد مِدْعَاتَانِ مِدْعَاتَيْنِ هردو تثنیه
مِدْعَاةٌ ست الخ که اصلش مِدْعَوَةٌ بود در آخرش الف از برائے علامت تثنیه
درحالت رفع الخ مَدَاعٍ جمع تکسیر مِدْعَاةٌ ست مِدْعَاةٌ اسم واحد بود الخ
رد کردند بسوی اصلش که اصلش مِدْعَوَةٌ بود کسرهٔ میم را به فتحه بدل کردند ثانی
ساکن را حرکت فتحه دادند سوم جا الف الخ مَدَاعِوُ شد بعده واوِ متحرک ماقبلش
مکسور آن واو را بیا بدل کردند تا از مَدَاعِوُ گشت مَدَاعِيُ شد بعده ضمه بر
یا ثقیل بود آن را انداختند پس به عوض حرکت یا تنوین درآوردند الخ تا از مَدَاعِيُ
گشت مَدَاعٍ شد مُدَيْعِيَةٌ تصغیر مِدْعَاةٌ ست مِدْعَاةٌ اسم واحد مکبر بود
الخ که اصلش مِدْعَوَةٌ بود حرف اول را حرکت ضمه دادند ثانی ساکن را حرکت فتحه
دادند الخ مُدَيْعِوَةٌ شد بعده واوِ متحرک ماقبلش مکسور الخ مُدَيْعِيَةٌ شد مِدْعَا
مِدْعَاتَانِ مَدَاعٍ مُدَيْعِيَةٌ مِدْعَاءٌ را نیز از فعل مضارع مطلق بنا کردند
حرف مضارعت حذف کردند الخ مِدْعَاوٌ شد بعده واو واقع شد بعد از الف
زائده الخ مِدْعَاءٌ شد مِدْعَاءَانِ مِدْعَاءَيْنِ هردو تثنیه مِدْعَاءٌ ست
مِدْعَاءٌ اسم واحد بود آه مَدَاعِي جمع تکسیر مِدْعَاءٌ ست مِدْعَاءٌ اسم واحد
بود چون خواستند که اسم واحد را جمع تکسیر سازند رد کردند بسوی اصلش که اصلش مِدْعَاوٌ
بود کسرهٔ میم را بفتحه بدل کردند الخ نصار بهذه النقش مَدَاعِيُ بعده الف ساکن

ماقبلش مکسور آن الف را بیا بدل کردند تا از ہذہ النقش گشت مَلَاعِیُوشد
بعدہ واو و یا بہم آمدند نخستین حرف ایشان ساکن الخ مَدَّاعِیُّ شد مُدَّعِیٌّ علیٰ ہذہ
القیاس ست مثل عاءٌ مِثلُ عاءَانِ مَثَلُ اعِیُّ مُدَّعِیٌّ اَدْعیٰ از فعل مضارع
معلوم بنا کردند حرف مضارعت را حذف کردند بجائی او ہمزہ مفتوحہ تفضیلیہ در
آوردند الخ اَدْعَوُ شد بعدہ واو چہارم جا واقع شد ماقبل او ضمہ نبود آن را بیا بدل کردند
تا از اَدْعَوُ گشت اَدْعَیُ شد بعدہ یا متحرک ماقبلش مفتوح آن یا را با الف بدل
کردند تا از اَدْعَیُ گشت اَدْعیٰ شد اَدْعَیَانِ اَدْعَیَیْنِ ہر دو تثنیہ اَدْعیٰ ست
اَدْعیٰ اسم واحد مذکر بود چون خواستند کہ اسم واحد مذکر را تثنیہ سازند رد کردند بسوی
اصلش کہ اصلش اَدْعَوُ بود در آخرش الف ازبرای علامت تثنیہ در حالت رفع
تا از اَدْعَوُ گشت اَدْعَوَانِ اَدْعَوَیْنِ شد بعدہ واو چہارم جا واقع شد ماقبل او ضمہ
نبود آن را بیا بدل کردند تا از اَدْعَوَانِ اَدْعَوَیْنِ گشتند اَدْعَیَانِ اَدْعَیَیْنِ
شدند اَدْعَوْنَ اَدْعَیْنَ ہر دو جمع مذکر سالم اَدْعیٰ است الخ اَدَاعٍ جمع تکسیر
اَدْعیٰ ست اَدْعیٰ اسم واحد مذکر بود چون خواستند کہ اسم واحد مذکر را جمع تکسیر سازند
رد کردند بسوی اصلش کہ اصلش اَدْعَوُ بود حرف اول بر حالت خود باقی گذاشتند ثانی
ساکن را حرکت فتحہ دادند آہ اَدَاعِوُ شد بعدہ واو متحرک ماقبلش مکسور آن واو را بیا بدل
کردند تا از اَدَاعِوُ گشت اَدَاعِیُ شد بعدہ حرکت یا را انداختند پس بعوض حرکت
یا تنوین در آخر آوردند این تنوین عوض است الخ اَدَاعٍ شد اُدَیْعٍ تصغیر اَدْعیٰ ست

أَدْعَیٰ اسم واحد مکبر بود الخ مجموعہ ہذا أَدْعَیٰ أَدْعَیَانِ أَدْعَوْنَ أَدَاعٍ أُدَیْعٍ دُعْیَی
در اصل أَدْعَیُ بود أَدْعَیٰ اسم واحد مذکر بود چون خواستند کہ اسم واحد مذکر را اسم واحدہ
مؤنثہ سازند رد کردند بسوی اصلش کہ اصلش أَدْعَوُ بود ہمزہ را حذف کردند ثانی ساکن
را حرکت ضمہ دادند با سکون عین کلمہ ضمہ واؤ را بفتحہ بدل کردند در آخرش الف مقصورہ
از برائی علامت اسم تفضیل مؤنث بیار آوردند تا از أَدْعَوُ گشت دُعْوَیٰ شد بعدہ واؤ را بیا بدل
کردند تا از دُعْوَیٰ گشت دُعْیَیٰ شد دُعْیَیَانِ دُعْیَیَیْنِ ہر دو تثنیہ دُعْیَیٰ ست دُعْیَیٰ اسم
واحدہ مؤنثہ بود الخ در آخرش الف از برائی علامت تثنیہ در حالت رفع ویا در حالتی نصب وجر و
نون مکسورہ عوض از حرکت رفعی مفرد در آخرش در آوردند بعدہ التقاء الساکنین شد میان
الفین در حالت رفع و میان الف ویا در حالتی نصب وجر الف را بیائی مفتوحہ بدل کردند تا از دُعْیَی
گشت دُعْیَیَانِ شد در حالت رفع ویا دُعْیَیَیْنِ شد در حالتی نصب وجر بعدہ یاء متحرک
ما قبلش حرف صحیح ساکن حرکت یاء را بما قبلش دادند یا در یا ادغام کردند تا از دُعْیَیَانِ
دُعْیَیَیْنِ گشتند دُعْیَّانِ دُعْیَّیْنِ شدند دُعْیَیَاتٌ جمع مؤنث سالم دُعْیَیٰ ست الخ
بعدہ التقاء الساکنین شد میان الفین الف اولی را بیائی مفتوحہ بدل کردند تا از دُعْیَی
گشت دُعْیَیَاتٌ شد بعدہ یاء متحرک ما قبلش حرف صحیح ساکن الخ دُعْیَّاتٌ شد دُعًی جمع
تکسیر دُعْیَیٰ ست دُعْیَیٰ اسم واحدہ مؤنثہ بود چون خواستند کہ اسم واحد مؤنثہ را جمع
تکسیر سازند حرف اول برحالت خود باقی گذاشتند ثانی ساکن را حرکت فتحہ دادند فتحہ یا
را بضمہ بدل کردند الف مقصورہ را حذف کردند تا از دُعْیَی گشت دُعًی شد بعدہ یاء متحرک

ماقبلش مفتوح آن یا را به الف بدل کردند تا از دُعَی گشت دُعَا شد دُعیٌّ در اصل دُعُوی
بود دُعَیْوٌ اسم واحده مکبره بود چون الخ دُعَیٌّ شد مجموعه ہذا دُعَیٌّ دُعَیَّانِ دُعَیَاتٌ دُعَیٌّ
دُعَیّ باب دوم از ناقص یائی قیاس بر ضَرَبَ یَضْرِبُ آمده است چون رَمَی یَرْمِی
رَمْیًا الرمی تیر انداختن نحو رَامٍ وَ مَرْمِیٌّ رُمِیَ یُرْمٰی رَمْیًا نذالک مَرْمِیٌّ لَمْ یَرْمِ لَمْ یُرْمَ
لَا یَرْمِی لَا یُرْمٰی لَنْ یَرْمِیَ لَنْ یُرْمٰی لِیَرْمِ لِیُرْمَ الامر منه اِرْمِ والنہی
عنه لَا تَرْمِ لَا تُرْمَ الظرف منه مَرْمًی والاٰلة منه مِرْمًی وَمِرْمَاةٌ
وَمِرْمَاءٌ والجمع منهما مَرَامٍ وَمَرَامِیُّ وافعل تفضیل منه اَرْمٰی والمونث منه
رُمْیٰی والجمع منهما اَرَامٍ وَرُمًی مَرْمًی را از فعل مضارع مطلق بنا کردند حرف
مضارعت را حذف کردند بجای او میم مفتوحه در آوردند ماقبل آخر را فتحه دادند زیرا
که گفته شد بیت

یَفْعِلُ مَفْعِلُ است الا از ناقص اے کمال
غیر از یَفْعِلُ مَفْعَلُ است الا که باشد

از مثال و در آخرش تنوین تمکن در آوردند تا از فعل مضارع مطلق گشت مَرْمِیٌ شد
ضمه بر یا ثقیل بود انداختند بوجه التقاء الساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف
کردند تنوین را بما قبل دادند مَرْمًی شد باب سوم ناقص یائی قیاس بر عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْمًا آمده است
چون رَضِیَ یَرْضٰی رِضْوَانًا الرضی خوشنود شدن نحو رَاضٍ وَمَرْضِیٌّ رُضِیَ یُرْضٰی رِضًی
نذالک مَرْضِیٌّ لَمْ یَرْضَ لَمْ یُرْضَ لَا یَرْضٰی لَا یُرْضٰی لَنْ یَرْضٰی لَنْ یُرْضٰی

لیرض لیرض الامر منہ ارض والنہی عنہ لا ترض لا ترض الظرف منہ مرضی والالۃ منہ مرمی ومرضاۃ ومرضاء والجمع منہما مراض ومراضی وافعل تفضیل منہ ارضی والمونث منہ رضیی والجمع منہما اراض ورضی باب چہارم ناقص یائی قیاس بر علم یعلم علماً آمدہ است چون خشی یخشی خشیاً الخشی ترسیدن نحو خاش وخشی یخشی خشیاً فذاک مخشی لم یخش لا یخشی لا یخشی لن یخشی لن یخشی لیخش لیخش الامر اخش والنہی عنہ لا تخش لا تخش والظرف منہ مخشی والالۃ منہ مخشی ومخشاۃ ومخشاء والجمع منہما مخاش ومخاشی وافعل تفضیل منہ اخشی والمونث منہ خشیی والجمع منہما اخاش وخشی باب پنجم ناقص یائی قیاس بر منع یمنع منعاً آمدہ ست چون رعی یرعی رعیاً ورعایۃ الرعی والرعایۃ چرانیدن نگاہ داشتن نحو راع ورعی یرعی رعیاً ورعایۃ فذاک مرعی لم یرع لم یرع لا یرعی لا یرعی لن یرعی لن یرعی لیرع لیرع الامر منہ ارع والنہی عنہ لا ترع لا ترع الظرف منہ مرعی والالۃ منہ مرعی ومرعاۃ ومرعاء والجمع منہما مراع ومراعی وافعل تفضیل منہ ارعی والمونث منہ رعیی والجمع منہما اراع ورعی باب ششم از ناقص واوی قیاس بر شرف یشرف شرفاً آمدہ است چون رخو یرخو رخواً ورخوۃ الرخوۃ سست شدن نحو رخی لم یرخ لا یرخو لن یرخو لیرخ الامر منہ ارخ والنہی عنہ لا ترخ والظرف منہ مرخی والجمع منہ مراخ وافعل تفضیل منہ ارخی والمونث منہ رخیی والجمع منہما

آثار اغ دیرخنی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

طالبان با تمکین و علماء راسخین را معلوم باد اگرچہ مرتبۂ بندہ نہ اینست کہ در خصوص صحت کدام کتاب و یا غلطی آن اشارہ کند ولیکن باعتبار حسن اخلاق بزرگان کہ چشم از عوائب زیردستان بپوشند و در افشای جرائم کہتران نکوشند در حضور میگویم کہ کتاب صرف میر قبل ازین در اکثر اعلالہا و صیغہا بسیار غلطی داشت و نسخۂ فاضل مرحوم ملا ولی محمد اخوند صاحب اگرچہ صحیح بود مگر بہ سبب طوالت مفضی بہ ملالت گردید و آن نسخۂ صرف میر نایاب ہم بود لہذا بحکم ضرورت این خادم علماء احمد عبد الرزاق با قلت بضاعت خود در وقت کوتاہ تصحیح نمودم از اخلاق محمودہ بزرگان چنین توقع دارم کہ اگر خطا و یا نقصان بہ بیند آن را اصلاح نمودہ و این مفتقر را بدعای خیر رحمت فرمایند زیرا کہ انسان از سہو و خطا خالی نیست۔ سنہ ۱۳۳۱ھ

اللہم اغفر لکاتبہ و مصححہ و مؤلفہ و قاریہ و والدیہم و جمیع المؤمنین و المومنات و المسلمین و المسلمات الاحیاء منہم و الاموات و صلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین۔ حاجی عبد الرزاق مرحوم

یطلب من

المکتبۃ الحقانیۃ

محلہ جنگی پشاور، پاکستان

فون ۲۲۰۴۹۳